

Farkas Kornél

MŰTÁRGYMOZGÁSOK 1945–1949

*Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum
a második világháború után**
I. rész

A magyarországi múzeum-, illetve műtárgytörténet egyik kevésbé ismert fejezete a második világháborút követő újjáépítés és az átmenet időszaka. Tanulmányom fő célkitűzése, hogy az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum története fél évtizedének levéltári forrásokon alapuló feldolgozásával hozzájáruljon e kritikus időszak eseményeinek és folyamatainak alaposabb megismeréséhez és megértéséhez.

Budapest kiürítése alatt, 1944 októberében¹ dr. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magyar Nemzeti Múzeum (továbbiakban: MNM) elnöke levélben kérte fel dr. Jánossy Dénest, az Országos Levéltár főigazgatóját elnöki teendőinek helyettesítésére.² Felhatalmazta, hogy a szükségessé váló intézkedéseket mind igazgatási, mind gazdasági, mind pedig gyűjteményi vonatkozásban – az MNM Tanácsa (továbbiakban: múzeumi tanács) összehívása nélkül is – elnöki jogkörben megtegye.³ Jánossy december 19-én felhatalmazta dr. Oroszlán Zoltán igazgatóórt arra, hogy dr. Csánky Dénest, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum (továbbiakban: Múzeum) főigazgatóját távollétének

---

* Támogatásáért és a tanulmány létrejöttéhez nyújtott segítségével kiemelten köszönettel tartozom Mihály Máriának, külön köszönettel dr. Giczi Zsoltnak, valamint fáradhatatlan segítségéért Dörögdi Évának.

¹ Lásd *Farkas Kornél*: Műtárgymozgások 1938–1945. (Századok Füzetek 5.) Bp. 2009. 98–101., *Kántor Balázs*: Adalékok az 1944–1945-ben nyugatra hurcolt magyar javak történetéhez. *Levéltári Közlemények* 86. (2015) 105–110.

² Jánossy Dénest 1945 szeptemberében véglegesítették a MNM elnökeként. Lásd Szépművészeti Múzeum Irattár (továbbiakban: SzMI) 25/1945. Nem iktatott iratok. Dr. Jánossy Dénes a Magyar Nemzeti Múzeum új elnöke látogatása a Szépművészeti Múzeumban hivatalának átvétele alkalmából. 1945. szept. 24. Hómanról lásd Magyar Múzeumi Arcképcsarnok (továbbiakban: MMA) Szerk. Bodó Sándor – Viga Gyula. Bp. 2002. 384–385.

³ SzMI 313/1944. M. N. M. Tanácsa dr. Jánossy Dénes Orsz. Levéltár főigazgatóját felkéri az elnök helyettesítésére. 1944. nov. 14.

idején helyettesítse.⁴ A Múzeum épületének parancsnokságával pedig Varju Domokos segédtsíztet, restaurátort bízta meg.⁵

A háború utolsó időszakára Varju így emlékezett vissza: „Karácsony után hat német katona és egy tiszt telepedett be a bíráló szobába. Nem tud róla, hogy ezek valami kárt okoztak volna. Két hétig voltak ott és január 11-én délután távoztak, mikor este az oroszok az Állatkert felé eső hátulsó kaput betörve bejöttek. Ettől fogva két hónapon át orosz kaszárnya volt a Múzeum. Körülbelül négy ezer lehetett a létszám, mindég változó turnusokban. Néhány nap múlva a környéken kiújult a harc, sok sebesült orosz katonát hoztak be. Ezeket nekik kellett átvinni az Artézi-fürdőben lévő kötözőhelyre. Hordágy nem volt, az ott lévő perzsa-szőnyegekbe fektették az oroszok a sebesülteket és ők a szőnyegek négy sarkát fogva cipelték. A szőnyeget az Artézi fürdőben ott fogták. Ép a rókalyuk [a Múzeum legmélyebb pincéje – F. K.] bejárata előtt rendezték be az oroszok a konyhájukat és szárnyas oltárok darabjaival, meg képekkel fűtöttek. Dossi Dossi képét ő vette ki félig elégve a tűzből és látta Zichy Mihály Orgiájának vakramáját. A könyvtárban a könyvekből kitépték az aktos képeket, különösen a zsidó könyvekben pusztítottak nagyon, mert azok elől voltak. Egy nap teherautóval jöttek elszállítani a könyvtárt. Sikerült elhítenni velük, hogy itt csak magyar nyelvű könyvek vannak, mire megelégedtek, hogy pár sorozatos díszmunkát vi-gyenek el. Egy alkalommal négy, vagy öt orosz tiszt jött be és azt kívánták, hogy azonnal mutassa meg nekik a Raffaeleket, a Tizianókat, Rubenseket. Nem tehetett mást, mint elvitte őket a Balló másolatokhoz. Ott mindenik egy-egy képet a hóna alá vett és elégedetten távoztak. A helyzet a legnehezebb lett, mikor megszűnt a kaszárnya és csak őrség maradt az épületben. Ezek célba lőttek a gipsz szobrokra és sok más kárt is okoztak. Erről írásbeli panaszt tett a Nemzeti Múzeumba (sic!), de hiába. Az oroszok teherautóval szállították el a főkapun keresztül a zsidó szőnyeget. Két ízben ütöttek rajt fosztogató civil társaságon, kik a főkapun törtek be és szánkóval jöttek rabolni. Egy magános tolvajt pedig kétszer egymásután fogtak el. Márciusban mentek el végleg az oroszok és március végén dr. Oroszlán Zoltán vette át a Múzeum vezetését.”⁶

A Vörös Hadsereg 1945. január 18-án szorította ki a német alakulatokat Pestről. Az első szovjet városparancsnok Csernyisov tábornok volt, akit rövidesen J. T. Zamercsev tartalékos vezérőrnagy váltott fel.⁷ Az ideiglenes főigazgató február 15-én beadvánnyal fordult Csernyisovhoz a Múzeum őrségét ellátó három szovjet katona ügyében, leváltásukat kérve „az általános kultúra

⁴ SzMI 325/1944. Dr. Oroszlán Zoltán igazgató úr megbízatása a főigazgató helyettesítésével. 1944. dec. 19. Oroszlánról lásd MMA 666–668. Csánkyról uo. 152–153., továbbá A Szépművészeti Múzeum 1906–1956. Szerk. Pogány Ö. Gábor – Bacher Béla. Bp. 1956. 40–44.

⁵ SzMI 326/1944. M. N. M. Tanácsa Varju Domokos múzeumi segédtsíztet megbízta a Szépművészeti Múzeum épületének a parancsnokságával. 1944. dec. 19.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) XIX-I-12 4. d. Jegyzőkönyv Varju Domokos kihallgatásáról. 1947. jan. 11.

⁷ *Gosztonyi Péter*: Budapest lángokban 1944–1945. Bp. 1998. 109.

érdekében”. Saját részére pedig múzeumvezetői igazolványt igényelt.⁸ Kérését Illés Bélának, a szovjet hadsereg őrnagyának, kapcsolattartójának is továbbította.⁹ Oroszlán a Budapesti Nemzeti Bizottság Ötös Bizottságának¹⁰ február 27-én hozott határozatával, dr. Genthon Istvánt bízta meg a Múzeum főigazgatói teendőinek ellátásával. Genthon betegszabadsága alatt továbbra is ő intézkedett.¹¹ Így például személyesen járt dr. Szimon István rendőrőrkapitány-helyettesnél, akitől magyar rendőröket kért az épület őrzésére. Ennek eredményeként négy őrszemet kivezényeltek ugyan, de a szovjetek elzavarták őket.¹² A szovjet őrséget végül március 20-án vonták vissza az épülettől.¹³ Tanszkij őrnagy és Treszkijan főhadnagy, valamint dr. Supka Géza az MNM elnöke a Múzeum átadás-átvételéről aktát állított ki, amit azonban később Tanszkij – további hivatalos használatra hivatkozva – visszavett.¹⁴ A Múzeum őrzése állandó problémát jelentett. A vezetőség ez ügyben többször kérelemmel fordult a XIV. kerületi rendőrkapitánysághoz.¹⁵

Közvetlenül a harcok lezárulta után

Sós Aladár műépítész a Fővárosi Közmunkák Tanácsa megbízásából 1945. február 23-ra elkészítette jelentését a háború alatt a Múzeum épületében keletkezett károkról. Felmérése alapján, az épület szerkezeti elemeiben ép maradt és annak helyreállítása komolyabb építési munkát nem igényelt. Legsúlyosabb kár

⁸ SzMI 2/1945. Csernichov tábornok városparancsnokhoz beadvány az orosz őrség leváltása tbn. 1945. febr. 15.

⁹ SzMI 9/1945. Illés Béla orosz őrnagyhoz levél az orosz őrség leváltása tbn. 1945. febr. 20., Illés Béla (1895–1974.) író, újságíró. A szovjet hadsereg őrnagyaként részt vett Budapest ostromában.

¹⁰ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. jan. 4-i rendeletével a nemzeti bizottságokra bízta az önkormányzatok és a közigazgatás újjászervezését. A budapesti 21-én alakult meg Tildy Zoltán elnöklétével.

¹¹ SzMI 15/1945. A Budapesti Nemzeti Bizottság értesítést küld arról, hogy a Bizottság Genthon Istvánt az O. M. Szépművészeti Múzeum főigazgatói teendőinek ideiglenes ellátásával bízta meg. 1945. febr. 27., Genthonról lásd MMA 307–308.

¹² SzMI 13/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum elnökéhez jelentés a múzeum jelenlegi állapotáról. 1945. febr. 27., SzMI 20/1945. Dr. Szimon István rendőrkapitány-helyetteshez átiratot intéztünk a magyar rendőrök múzeumi szolgálata tbn. 1945. márc. 7., SzMI 19/1945. Dr. Supka Géza elnöknek jelentés a múzeumba beosztott magyar rendőrökről/nem volt igazolásuk, így az orosz őrség elhajtotta őket. 1945. márc. 7., MNL OL K 726 40/1945. Szépművészeti Múzeum orosz őrsége. 1945. ápr. 26.

¹³ SzMI 2/1945. Csernichov tábornok városparancsnokhoz beadvány az orosz őrség leváltása tbn. 1945. febr. 15.

¹⁴ SzMI 36/1945. Tanszkij őrnagy és Treszkijan főhadnagy, valamint dr. Supka Géza elnök által kiállított akta a múzeum munk átadásáról, ill. átvételéről. É. n., Supkáról lásd MMA 809–810.

¹⁵ SzMI 47/1945. Államrendőrség XIV. ker. Kapitánysághoz átirat, melyben ismételten kérjük magyar rendőrségnek a múzeumba való kirendelését. 1945. ápr. 4.

az épület üvegtetejébe és a födémekbe beépített felüvilágítók üvegében támadt, amelyek nagy része összetört. A tetőzet vasszerkezete is megsérült. Az épület mennyezete, boltozatai, stukkói, válaszfalai, márvány- és műmárvány burkolatai, padozatai is megsérültek, ezek a károk azonban nem voltak jelentősek, a Műtörténeti Képtárhoz vezető rész kivételével. A homlokzatnak az Aréna-út felőli része sérült meg leginkább.¹⁶

Oroszlán február 27-én juttatta el az MNM elnökéhez jelentését a Múzeum állapotáról, melyhez csatolta a fenti kárjelentés egy példányát is. Ebben az épületkárok, valamint a személyzeti ügyek mellett a gyűjtemények állapotáról is beszámolt. A megfogyatkozott létszámú személyzet ekkor a következőkből állt: Oroszlán Zoltán igazgatóőr, egyetemi rendkívüli tanár, dr. Pigler Andor igazgatóőr, egyetemi magántanár, Varju Domokos, Papp Imre, Vercse Mihály szak-, Giczei István, Hoffner István, Kreider György, Lénárd István, Lakatos András, Révész Gyula altisztek, Tóth Károlyné takarítónő, valamint Kóhegyi Árpád és Kinczel József fűtők. Az ideiglenes főigazgató részükre élelmet és olyan igazolást kért, amely mentesítette volna őket a robotmunka alól. A gyűjteménnyel kapcsolatban első vizsgálatra szomorúan állapította meg, hogy az Egyiptomi Gyűjtemény csaknem teljesen elpusztult. Szerencsésebb volt az Antik Plasztikai Gyűjtemény, amelynek főbb darabjai épek maradtak. A Régi Képtár anyagának egy része külföldre került, más részét az alagsorban őrizték, ahogyan a Régi Szoborgyűjtemény, a Régi Magyar Képtár, a Középkori Magyar Szoborgyűjtemény, a Modern Magyar Képtár és a Grafikai Osztály anyagait is. A Modern Magyar Szoborgyűjtemény nagyjából épségben megmaradt, bár néhány szobrát összetörték. A Magyar és Külföldi Irat- és Ereկlyetár is tetemes kárt szenvedett.¹⁷

A főigazgató-helyettes április 14-én már az épület kitakarításáról tájékoztatta az illetékeseket. Problémaként jelezte, hogy a kerületi orosz parancsnok utasítására a személyzetet az épület környékén található külső munkákra vezényelték, ami hátráltatta a belső tevékenységet. Az alagsorba elraktározott múzeumi anyagot pedig, hely hiányában képtelenek voltak felhozni és számba venni.¹⁸

Supka 1945 márciusának elején a 15/1945. M. E. sz. rendelet¹⁹ alapján fel szólította a felügyelete alatt álló Múzeum vezetését, hogy annak tisztviselői

¹⁶ SzMI 12/1945. Sós Aladár műépítész /VII; Damjanich u. 31/b./ a múzeum épületének felülvizsgálata után kárjelentést adott be az épület háború okozta káraitól. 1945. febr. 23.

¹⁷ SzMI 13/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum elnökéhez jelentés a múzeum jelenlegi állapotáról. 1945. febr. 27., SzMI 22/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Elnökségéhez jelentés a múzeum mai állapotáról. 1945. márc. 14., Piglerről lásd MMA 703–705.

¹⁸ SzMI 54/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Elnöksége megküldi az 1945 évi április hó 3-án tartott főigazgatói értekezlet jegyzőkönyvi kivonatát. 1945. ápr. 14.

¹⁹ Magyar Közlöny 1. (1945: 1. sz.) 2–3. Lásd még *Gyarmati György: A közalkalmazottak politikai megítélésének változása Magyarországon 1945–1946-ban. Századok* 119. (1985) 518–556.

nyújtsák be a rendeletben előírt igazoló nyilatkozataikat.²⁰ Dr. Ortutay Gyula még az MNM igazoló bizottságának elnökeként, április 13-án hirdetményt adott ki az igazolások tárgyában, mely szerint a bizottság megvizsgálja az igazolás alá vont közalkalmazottaknak a néPELLenes törvények és rendeletek végrehajtása során kifejtett hivatalos tevékenységét, hogy magatartásuk sértette-e a magyar nép érdekeit. Oroszlán április 20-án, majd május 16-án megküldte az MNM elnökségének a Múzeumban szolgálatot teljesítők névsorát.²¹ A személyzet igazolása több alkalommal júniusban, júliusban és szeptemberben történt.²²

A múzeumi tanács 1945. május 5-én, majd augusztus 4-én megküldte a Múzeumnak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium²³ (továbbiakban: VKM) 2995/1945. sz. felhívását az elszállított egyének adatainak bejelentése, felkutatása és kiszabadítása tárgyában.²⁴ A minisztérium később a szolgálattételre nem jelentkezett alkalmazottak felől is érdeklődött.²⁵

Kárfelmérés és újjáépítés

A Múzeum épületének rendbetétele, az abban felhalmozott műtárgyak vizsgálata hosszú ideig tartott. A romeltakarításhoz a főigazgató 1945. július 13-án, majd augusztus 8-án volt nyilasokat kért az Államrendőrségtől.²⁶ Genthon

²⁰ SzMI 43/1945. Az O. M. Szépművészeti Múzeum tisztviselőinek és altisztjeinek igazolás alá vonása. E tárgyban dr. Pusztai János min. o. főnök és dr. Supka Géza átírata. 1945. márc. 27.

²¹ SzMI 53/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Elnökségének kimutatást küldünk a múzeum tisztviselőiről, altisztjeiről és azok családi pótlékot élvező hozzátartozóiról. 1945. ápr. 20. és máj. 16.

²² SzMI 25/1945. Nem iktatott iratok. A Magyar Nemzeti Múzeum Igazoló Bizottsága hirdetményei. 1945. ápr. 13., SzMI 89/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Igazoló Bizottságának elnöke, Ortutay Gyula beküldi a névsort azokról, akiknek igazolása f. é. június 11-én kerül tárgyalásra. 1945. jún. 6., SzMI 180/1945. Nemzeti Múzeum M. Sz. Múzeum a még igazolás alá nem vont alkalmazottak nevét és pontos lakcímét közölni kéri. 1945. aug. 6., SzMI 234/1946. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a VKM 110.964/1946.VI.a.ü.o. számú hivatali állásból való /B. lista/ felmentésről szóló rendelete tbn. 1946. okt. 25.

²³ A VKM működéséről lásd *RácZ Béla: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumának történetéhez* (1944. december 21 – 1945. november 15.). Levéltári Közlemények 33. (1962) 43–85., *Farkas László: Hómantól Ortutayig. Történelmi évek egy magyar minisztériumban 1934–1949.* Bp. 2002.

²⁴ SzMI 69/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa megküldi másolatban a V. K. M. 2995/1945 számú felhívását, az elszállított egyének adatainak bejelentése tbn. 1945. máj. 5., SzMI 181/1945. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a VKM 30355/1945.X.ü.o. sz. rendeletét másolatban megküldi, az elszállított egyének adatai tbn. 1945. aug. 4.

²⁵ SzMI 71/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa közlést kért, az alkalmazottak közül kik nem jelentkeztek még szolgálattételre. 1945. máj. 14.

²⁶ SzMI 146/1945. Hivatalból a M. Államrendőrség budapesti Főkapitányságától nyilas munkaerőket kérünk. 1945. júl. 13., SzMI 183/1945. Dr. Solyom László budapesti áll. rend-

a felmerülő költségekre október 5-én Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöktől 100 000 pengő segílyt igényelt, amit meg is kapott. A beérkezett összeghez képest még 34 844 pengő kiadás keletkezett, amelyből tovább alkalmaztak a hónap folyamán embereket.²⁷

Az MNM intézményeinek vezetői 1945 szeptemberében megbeszélést tartottak az értékek mentéséről és a tudományos feladatokról. Ezen a főigazgató a Múzeum részéről a bulletin megindításáról, az évkönyv kiadásának folytatásáról, valamint egyéb szakmai kiadványok terveiről (például „Opera Omnia” könyvsorozat) számolt be.²⁸

A múzeumi tanács 1946. január 30-án megküldte a Múzeumnak az VKM 84347/1945. X. sz. rendeletét a háborús események során a közvagyonban beállott károk adatainak statisztikai felvételéről. A február 4-én visszaküldött kimutatás szerint, a gyűjtemény menekítése és a tűzérési harc során összesen 74 968 000 pengő (az 1938. évi árak alapján) kár keletkezett. Ebből 62 650 000 pengő a németek és a nyilasok tevékenysége, 12 318 000 pengő pedig a harci cselekmények által. A kár értéke az intézmény vagyonának 75 százalékát tette ki. Genthon és Pigler a helyreállítás legfontosabb feladataként a menekített anyag visszaszállítását, illetve a restaurálást jelölte meg. Megjegyezték ugyanakkor, hogy pontosabb kárbecslésre nincs lehetőség, mert a leltári törzskönyvet Csánky magával vitte, az irattár egy része pedig megsemmisült.²⁹

Oroszlán 1946. március 26-án tett részletes jelentést a Múzeum azon háborús káiról, amelyek gyűjteményeiben, illetve a feldolgozásukhoz és karbantartásukhoz szükséges eszközeiben keletkeztek. Ebben „a kimondottan nyilas érzelmű és szereplésű főigazgató” Csánky felelősségét hangsúlyozta. Rámutatott arra, hogy a károk kisebb része származott a harci cselekmények, nagyobb része az elszállítás következtében. A külföldre került anyagról ekkor még nem volt hír, ezért a megállapított veszteséglisták feltételesek voltak, azokon a Múzeum által kiadott letétképek sem szerepeltek. A főigazgató-helyettes felhívta a figyelmet a műtárgyak értékcsökkenésére, restaurálásuk költségére

---

órség főkapitányának: Múzeumi munkára tíz nyilas munkaeőt kérünk rendelkezésre bocsátani. 1945. aug. 8.

²⁷ SzMI 251/1945. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz átirat 100.000.-pengő kiutalása tbn. nyilas-munkaeők díjazására. 1945. okt. 5.

²⁸ *Bisztray Gyula*: Nemzeti Múzeumi terveink. Köznevelés 1. (1945: 7. sz.) 1–5. A Szépművészeti Múzeum kiadásában 1918-tól 1940-ig 10 évkönyv jelent meg, a bulletin első száma 1947-ben.

²⁹ MNL OL K 726 65/1946. VKM a legutóbbi háborús események következtében beállott károk adatainak statisztikai felvétele. 1945. dec. 12., SzMI 16/1946. A M. N. M. Tanácsa megküldi a V. Miniszter rendeletét a háborús károk statisztikai felvétele tbn. 1946. jan. 30.

és egyéb veszteségekre. Oroszlánnál külön kártételként jelentek meg a háború alatt hivatalosan elajándékozott műtárgyak is.³⁰

A Múzeum alkalmazottainak közvetlenül a háború után az Ideiglenes Nemzetgyűlésre és az Ideiglenes Nemzeti Kormányra, majd 1946. április 15-én a köztársaságra kellett esküt tenniük.³¹ Dr. Keresztury Dezső kultuszminister 23-án Genthonnak megküldött 40988/1946.VI. sz. rendeletében az egyetemek, az MNM és az MTA külföldi összeköttetéseiről érdeklődött. A kultuszminister ebben olyan tisztviselők neveit kérte, akik a béketárgyalások szempontjából értékes külföldi összeköttetésekkel bírnak.³² Május 7-én 38921/1946.XII. sz. rendeletében a fegyverszüneti egyezményből fakadó kötelezettségek végrehajtásához kért adatokat. A főigazgató pár napra rá jelentette az orosz hadsereg elszállásolása során a Múzeum épületében keletkezett rongálásokat.³³ A VKM május 10-én, 48670/1946.III.ü.o. sz. leiratában a fasiszta szellemű könyvek beszolgáltatását kérte.³⁴ A Múzeum három nap múlva 2 könyvet adott át a Fővárosi Nyilvános Könyvtár részére.³⁵

³⁰ SzMI 48/1946. Dr. Oroszlán Zoltán egyetemi nyugalmazott r. tanár jelentése az O. M. Szépművészeti Múzeum háborús veszteségeiről és káraitól. 1946. márc. 26. Az ajándékozott műtárgyakról lásd *Hahn Sándor: A Szent Korona útja és sorsa 1944–1978.* New York 1984. 145–146., *Farkas K.: Műtárgymozgások i. m. 73–76., Radványi Orsolya: A festmény, amit ajándékba kapott a náci birodalom diplomatája.* Múzeumcafé 3. (2009: 13. sz.) 40–43., *Dunai Andrea: Ajándékok a Birodalomba.* A Szépművészeti Múzeum leltárából törölve. Műértő 16. (2013: 10. sz.) 6–7.

³¹ SzMI 208/1945. Dr. Pataky Dénes múz. önkéntes gyakornok fogadalomtétel. 1945. aug. 27., SzMI 62/1946. A M. N. M. a VKM szolgálatában álló közalkalmazottak eskütétele tbn. 1946. ápr. 13. Az átmeneti korszakhoz lásd *Föglein Gizella: Állami főhatalom Magyarországon a második világháború után (1944–1949).* Levéltári Szemle 41. (1991: 2. sz.) 13–18., *Bikki István: Folyamatosság és átalakulás a szakigazgatás szervezetrendszerében és a jogban Magyarországon 1945–1949.* Levéltári Szemle 42. (1992: 3. sz.) 41–46.

³² SzMI 75/1946. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa azon tisztviselők nevét kéri tudatni, akik a béketárgyalások szempontjából értékes külföldi összeköttetésekkel bírnak. 1946. ápr. 23.

³³ SzMI 87/1946. M. N. M. Tanácsa megküldi a Vkm.38.921/1946.XII.sz. rendeletét építmények igénybevételeiből származó költségek megállapítása tbn. 1946. máj. 7.

³⁴ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1944. M. E. sz. rendelete a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről. Magyar Közlöny 1. (1945: 9. sz.) 3–4. Lásd *Bánfi Szilvia: Könyvtári dokumentumok az ÁVH „fogságában”.* Az Országos Széchényi Könyvtár Zárolt Kiadványok Tára megalakulásának vázlatos története (1945–1953). In: A könyvtárak és a hatalom. Tanulmányok és dokumentumok. Szerk. Monok István. Bp. 2003. 23–88., *Nagy Gábor: Fasisztának minősített könyvek kivonása a Magyar Országos Levéltár könyvtárából (1945–1947).* Levéltári Szemle 60. (2010: 3. sz.) 47–58., *Földesi Margit: A megszállók szabadsága.* Bp. 2002. 161–172., *Sz. Nagy Gábor: Könyvbegyűjtés 1945-ben.* Levéltári Közlemények 86. (2015) 235–246.

³⁵ MNL OL K 726 249/1946. VKM Fasiszta könyvek beszolgáltatása. 1946. ápr. 27., SzMI 89/1946. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa fasiszta szellemű könyvek beszolgáltatása tbn. 1946. máj. 3. A kiadott könyvek címe nem fellelhető, a tiltott könyvek listájáról valószínűleg *Bárányné Oberschall Magda: Művészettörténet (H. é. n.)* és *Dr. Balás Piry László: Hitler művészei.* Bp. 1941.

A VKM 1947 januárjában a külügyminiszter tájékoztatása alapján, mely szerint a Rockefeller Alapítvány Magyarországon is folytatja háború előtti tevékenységét, azaz a tudományos intézetek támogatását, kimutatást kért az intézményt ért károkról. A Múzeum ugyan nem állt kapcsolatban az alapítvánnyal, de Genthon február 8-án megküldte a múzeumi tanácsnak a kimutatást, benne a restauratori, a könyvtári és a fényképészeti felszereléseket ért károkról.³⁶ A kultuszminiszter ugyanezen év szeptember 9-én rendelkezett a háborús károk megállapításáról.³⁷ A Múzeum főigazgatója 1948. január 10-én terjesztette fel jelentését. Ennek alapján a főépületben bekövetkezett, tatarozással helyreállítható kárérték: 5 millió forintot tett ki, amelyből az addigi munkálatok 400 ezer forintra rúgtak. Az alkalmazottak a belső romeltakarításban 60 napi munkával vettek részt. A beszakadt kapuk és az egyes tárlók javítását, valamint a tetőzet üvegezésekor a kb. 3 ezer négyzetméternyi zsinórüveg felszálítását a „Beszkárt” (Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság) Dózsa György-úti telepének munkásai végezték el. A külső homlokzat és a kiállítási termek helyreállítása 3 éves terv szerint folyt. A belső berendezésben és felszerelésben bekövetkezett kárérték: a bútor és berendezési 24 ezer-, a szakfelszerelési 200 ezer forint volt. A dokumentum természetesen a gyűjteményben keletkezett károkat is számba vette. A Régi Képtár elpusztult, valamint a megmaradt anyagának értékcsökkenése 9 millió, a Régi Magyar Képtaré 300 ezer, a Modern Képtaré 150 ezer, a Régi Szoborgyűjteményé pedig 300 ezer, összesen tehát 9 millió 750 ezer forintot tett ki.³⁸

1948 májusában az intézménynek az 139768/1948.XVII.P.M. sz. rendelet³⁹ értelmében, az állami ingó- és ingatlanvagyon leltározására és értéke újbóli megállapítására háromtagú bizottságot kellett alakítania.⁴⁰ Ennek eredményeként a főigazgató december 10-én megküldte a kultuszminisztériumnak „a Múzeum gyűjteményeinek állagairól, illetve háborús veszteségeiről” szóló kimutatását, amely a következőképp foglalható össze:

³⁶ MNL OL K 726 75/1947. VKM: A mo-i tudományos intézetek háborús kárai. 1947. jan. 21., SzMI 36/1947. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a VKM 24.201/1947.X,ü.o. sz. rendeletét – a magyarországi tudományos intézetek háborús kárai tbn. – sürgős elintézés végett – megküldi. 1947. jan. 29., illetve korábban SzMI 252/1945. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa értesítést kér, hogy az Egyesült Államok hivatalos vagy magánszervétől részesült-e a Múzeum anyagi vagy egyéb támogatásban. 1945. okt. 2., SzMI 8/1947. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a VKM 149216/1946.VI. sz. rendeletét közli, a Rockefeller-Alapítvány hatáskörébe tartozó tudományos intézmények támogatása tbn. 1947. jan. 15.

³⁷ MNL OL K 726 550/1947. VKM. Háborús kármegállapítás. 1947. szept. 9.

³⁸ SzMI 9/1948. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a háborús kármegállapításra vonatkozó vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet tbn. 1948. jan. 3.

³⁹ Magyar Közlöny 4. (1948: 93. sz.) 898.

⁴⁰ SzMI 262/1948. M. Nemzeti Múzeum Tanácsa az ingó és ingatlan vagyon rendezése tbn. 1948. máj. 22. Az országos kárfelmérésekhez lásd *Bálint József: Magyarország nemzeti vagyonvesztése 1941–1947.* Bp. 2013.

1. táblázat A Múzeum gyűjteményeinek állagairól, illetve háborús veszteségeiről

	Műtárgy	Veszteség (db)	Veszteség (Forint)
Régi Képtár	1942	40	200000
Régi Külföldi Szoborosztály	342	4	5000
Modern Képtár	3863	529	300000
Grafikai Osztály	kb. 120000	kb. 2400	150000
Antik Osztály	3287	136	20400
Könyvtár	15000 kötet	500	50000

Forrás: SzMI 486/1948. VKM szóbeli felkérése az O. M. SzM gyűjteményeinek állagairól, illetve háborús veszteségeiről kimutatást kér. 1948. dec. 11.

Kölcsönzések és revízió

A VKM a korábbi gyakorlatnak megfelelően, már 1945. április 5-én festményeket kért a Múzeumtól hivatalainak díszítésére.⁴¹ Oroszlán felhívta Supka figyelmét a gyűjtemény addigi revíziója során tett megállapítására, mely szerint 1944 végén a Múzeum 1900 műtárgya volt letétként elhelyezve intézményeknél, hivataloknál és testületeknél, illetve külföldön, a magyar követségeknél. A főigazgató-helyettes ennek felét veszteségnek becsülte meg, ezért az MNM elnökségének sürgős állásfoglalását kérte a további letétkiadások ügyében.⁴² A múzeumi tanács április 18-án tartott értekezlete megosztott volt a kérdést illetően. Dr. Huszár Lajos és dr. Györke József elnöki tanácsos helytelenítette a műtárgyak külső letétbeadását, míg Dr. Vargha László ismerve a Múzeum raktározási gondjait, a vidéki múzeumokban való elhelyezés lehetősége mellett érvelt. Jánossy az esetenkénti elbírálás mellett szállt síkra a szaktanács véleménye alapján, miközben szükségesnek tartotta a kinti letétek Múzeum részéről történő ellenőrzését.⁴³ A kölcsönzések a múzeumi tanács felügyelete mellett tovább folytatódtak, miközben az intézményeknél lévő műtárgyak nagy részét előkerülésük után visszaszolgáltatták a Múzeumnak.⁴⁴

⁴¹ *Farkas K.*: Műtárgymozgások i. m. 61–62., 71–73.

⁴² SzMI 44/1945. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium átírata festmények kölcsönzése a miniszterelnökségi hivatalos helyiségek díszítésére. 1945. ápr. 5.

⁴³ SzMI 59/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum megküldi az 1945 évi április hó 18-án tartott főigazgatói értekezlet két jegyzőkönyvi kivonatát. 1945. ápr. 23., Huszárról lásd MMA 404–405., Vargháról uo. 924–925.

⁴⁴ Például SzMI 206/1945. Legfőbb Állami Számvevőszék a letétbe helyezett és épségben maradt képek megtekintése tbn. szakközeg kiküldését kéri. 1945. aug. 23., SzMI 102/1946. A M. Történelmi Képcsarnok – dr. Vayer Lajos osztályvezető a M. Történelmi Képcsarnok leltári anyagába tartozó képek átvétele tbn. 1946. máj. 8.

A főigazgató a kihelyezett letétek ügyében 1946. május 17-én felszólítást intézett a vidéki múzeumokhoz,⁴⁵ melyre azok megküldték jelentéseiket.⁴⁶ Eközben a hivatalokban is folyt a kárfelemérés.⁴⁷ A műtárgyak felkutatásánál azonban problémát jelentett, hogy az egyes múzeumok, illetve hivatalok leltárkönyvei és vonatkozó iratai ideiglenesen elkallódtak, vagy végleg elvesztek. A letétekről használható jegyzékeket a legtöbb esetben csak a kölcsönző intézmény, azaz a Múzeum tudott összeállítani. A fellelt műtárgyak el- és visszaszállításáról (például restaurálás elvégzésére) minden esetben a kölcsönvevő volt köteles gondoskodni. A letéti műtárgyállomány egy része az óvintézkedéseknek megfelelően épen vagy sérülten előkerült, más része azonban korabeli megfogalmazással élve a „harci cselekmények során”, vagy a „háború pusztító tüze következtében” elpusztult vagy elveszett. Genthon június 22-én írt levelében jelezte: „[...] a letétkép (sic!) kölcsönadott festmények komoly művészi beccsel és muzeális értékkel nem rendelkeznek, azok mind a selejtes raktári anyagból valók és tekintettel arra, hogy a most folyó revízió során igen nagyszámú műtárgy leltári törlése válik esedékessé, kérem a nagytek. Tanácsot, hogy ehhez előzetes beleegyezését megadni szíveskedjék.”⁴⁸ A Múzeum idővel megkapta a hozzájárulásokat.⁴⁹

Dr. Dobrovits Aladár 1947. november 6-án az MNM Igazgatótanácsa határozatáról értesítette Genthont, amellyel a tanács az állandó letétek további kiadásának gyakorlatát megtiltotta. Az elnöki tanácsos kérte a főigazgatót, hogy az MNM Szervezeti, Ügyviteli és Igazgatási Szabályzata II. részének 26. §-a értelmében a Múzeumhoz érkezett további letétkiadási kérelmeket terjessze a tanács elé.⁵⁰ A kérdésről a hivatkozott szabályzat a következőképpen rendelkezett: „26. §. Gyűjteménytárgyak letétként való átengedése. Az intézmények első tisztviselőinek, valamint a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének javaslatára a gyűjteménytárgyak hazai közgyűjteményeknek és intézeteknek

⁴⁵ SzMI 99/1946. Hivatalból. Felszólítás a vidéki Múzeumokhoz az O. M. Szépművészeti Múzeumtól kölcsönkapott letétképek jelenlegi állapota tbn. 1946. máj. 17.

⁴⁶ SzMI 131/1946. Vidéki Múzeumok válasza az O. M. Szépművészeti Múzeum letétjei tbn. 1946. jún. 11. A levelezések ez ügyben 1950-ig folytatódtak.

⁴⁷ Például SzMI 132/1946. Magyar külügyminisztérium az O. M. Szépművészeti Múzeum tulajdonát képező letétképekről kimutatást küld. 1946. jún. 6., SzMI 134/1946. VKM Keleti István rendőrnagy főhadnagy jelentése az O. M. Sz. Múzeum tulajdonát képező letéti képek felkutatása tbn. 1946. jún. 6.

⁴⁸ SzMI 138/1946. Hivatalból. M. N. M. Tanácsához felterjesztés megsemmisült letétképek törlése tbn. 1946. jún. 22.

⁴⁹ Például SzMI 260/1948. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a Közgazdasági Egyetemnél – Zeneakadémiánál, Nemzeti Zenedénél – a Közellátási Hivatalnál, Honvéd Kossuth Akadémiánál megsemmisült képek leltári törléséhez hozzájárul. 1948. jún. 3.

⁵⁰ SzMI 345/1947. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa megküldi az igazgatótanács 1947. nov. 4-én tartott ülésén hozott határozatát, letétképek kiadásának korlátozására vonatkozóan. 1947. nov. 6. Ezen az ülésen került sor a múzeumi tanácsot érintő ügyekben a szolgálati út betartásának szigorítására. SzMI 355/1947. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a hatáskörébe tartozó ügyeknek tudtán kívüli közvetlen tárgyalása a felettes hatóságokkal való beszüntetése tbn. 1947. nov. 11., Dobrovitsról lásd MMA 206–208.

letétként átengedhetők. Az erre vonatkozó javaslat felett a Szaktanács előterjesztésére az Igazgatótanács határoz. A határozathozatalnál a legnagyobb körültekintéssel kell eljárni a letéteményes által a gyűjteménytárgy biztonsága és sértetlenül való visszaszolgáltatása tekintetében felajánlott biztosítékokra nézve. Amennyiben a felajánlott biztosítékok nem látszanak elegendőeknek, erősebb biztosítékokat kell kérni, vagy az átengedést meg kell tagadni. A letétek átengedésénél elsősorban a vidéki közgyűjtemények szükségletét kell kiélegíteni. Az erre vonatkozó határozathozatal előtt a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének véleménye minden esetben kikérendő. A Magyar Nemzeti Múzeumnál elhelyezett ideiglenes és örökletétek sem magánfeleknek, sem intézeteknek nem engedhetők át. A letét visszavonása ugyanolyan elbírálás és eljárás alá esik, mint az átengedése.”⁵¹

A Magyar Művészeti Tanács⁵² egyetértett a fenti döntéssel.⁵³ Ortutay Gyula, vallás- és közoktatásügyi miniszter a határozatot helyesnek és indokoltnak tartotta, december elsején a 171025/1947.VI/2.ü.o. sz. leiratában közölte: „Véleményem szerint tarthatatlan az az állapot, ami az utóbbi évek folyamán ebben a kérdésben a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozó egyes intézményeknél szokásossá vált, hogy a gyűjteménytárgyak kiadása és letétbe helyezése felett az intézmények főtisztviselői vagy helyettesei határoztak és intézkedtek. A Szervezeti, ügyviteli és igazgatási szabályzat erre vonatkozó utasításainak szigorú betartását a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek megóvása érdekében, továbbá anyagi érdekeinek védelmében szükségesnek látom és azt a Tanáccsal a jövőben következetesen alkalmaztatni kívánom.”⁵⁴ A miniszter kérte a letétek fokozatos visszavonását és a további kiadások elkerülését. Ennek ellenére a kultuszminisztérium 1948. január 15-én a Gazdasági Főtanács⁵⁵ megkeresésére engedélyezte a Főtanács és a külképviseletek számára történő letétek kiadását, és ennek soron kívüli lebonyolítására szólította fel a múzeumi tanácsot.⁵⁶ Érdekesség, hogy a Múzeum hivatalból még 1947. december elején 21 festményt adott kölcsön a Gellért Szállodának, az ott tartózkodó Josip Broz Tito jugoszláv miniszterelnök szobái díszítésére. (Zemplényi Tivadar: *Őszirozás*; Mednyánszky László: *Szőlőskert*;

⁵¹ A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai I. Bp. 1937. 39.

⁵² A Magyar Művészeti Tanácsot a 10210/1945. M. E. sz. rendelet hívta életre [Magyar Közlöny 1. (1945: 164. sz.)] és az 53/1950. MT. sz. rendelet szüntette meg [Magyar Közlöny 6. (1950: 27. sz.)].

⁵³ Lásd az SzMI 397/1947. M. Nemzeti Múzeum Tanácsa a VKM 171025/1947.VI/2.ü.o.sz. rendeletét a M. Nemzeti Múzeum gyűjteménytárgyainak letétbehelyezésének szabályozása tbn. 1947. dec. 15.

⁵⁴ Uo. Ortutay átirata az MNM Tanácsának. 1947. dec. 1.

⁵⁵ Rendelet-kibocsátási joggal felruházott gazdasági szerv az MKP irányítása alatt 1945–1949 között. Lásd Magyarország története 1918–1990. Szerk. Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos. Bp. 1990. 187.

⁵⁶ SzMI 39/1948. M. Nemzeti Múzeum Tanácsa közli a VKM 190413/1947.VI.1.ü.o. sz. rendeletét, műtárgyak átengedése tbn. külképviseletek számára. 1948. jan. 22.

Szüle Péter: Csendélet; Vaszary János: Színpadi jelenet; Borsos József: Nő képe; Koszta József: Táj vízzel; Csók István: Virágok; Rudnay Gyula: Lovasbetyárok; Ferenczy Károly: Tájkép, Madárdal; Markó Károly: Fekete víz, Faun és nimfák; Csók István: Sokác paraszttasszony; Munkácsy Mihály: Kukoricás, Tájkép; Szinyei Merse Pál: Pipacsok a mezőn, Szerelmesek; Paál László: Erdőrészlet, Nyárfák; Hollósy Simon: A jó bor; Mészöly Géza: Vándorcigányok.)⁵⁷

A VKM 1948 elején az államháztartás racionalizálása folytán az egyes minisztériumokból eltávozott államtitkárok hivatalait díszítő múzeumi festményekről kért kimutatást, hogy azokat visszaszállíthassa.⁵⁸ Genthon válaszelevelében ezer körülre becsülte a kiadott letétek számát és jelezte, hogy felkutatásuk folyamatosan zajlik.⁵⁹ A főigazgató rendszeresen tájékoztatta a múzeumi tanácsot a háborús események következtében elpusztult vagy elveszett műtárgyakról, és kérte azok leltárból való törlésének engedélyezését.⁶⁰ Nehézséget jelentett a volt Nemzetvédelmi és Propaganda Minisztériumnak kiadott festmények megvizsgálása, mivel a Miniszterelnökség 1948-ban még sem ügyrendileg, sem anyagilag nem vette át az egykori hivatal hagyatékát. A Múzeum az ügyben két eljárást is indított, ezeket felterjesztette a kultuszminisztériumnak és bejelentette a rendőrségen.⁶¹ Végül az érintett 10 kép leltárból való törlése 1949 októberében történt meg.⁶²

A kultuszminisztérium 1948. szeptember 6-án a 218548/1948.VII. sz. átiratában kérte Genthont, hogy készítsen kimutatást a letétként kihelyezett műtárgyakról. A főigazgató október 14-én megküldte ugyan a jegyzéket, de jelezte, hogy további adatokat várnak még a követségektől. Ebben külön kérte a minisztérium segítségét.⁶³

⁵⁷ SzMI 381/1947. Hivatalból. A Gellért szállónak Titó marsall szobáinak díszítésére képeket adunk letétül. 1947. dec. 4.

⁵⁸ SzMI 14/1948. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megküldi 190140/1948.VI/2. sz. átiratát, a racionalizálások során eltávozott államtitkárok szobáiban feleslegessé vált és a Szépművészeti Múzeum tulajdonát képező letétképek visszaszerezése tbn. 1948. jan. 5.

⁵⁹ SzMI 37/1948. M. Nemzeti Múzeum Tanácsa megküldi a Vkm 190140/1948.VI.2.ü.o. sz. leiratát, minisztériumok részére kölcsönkért és a Sz. Múzeumba visszaszállítandó festmények tbn. 1948. jan. 20.

⁶⁰ Például SzMI 165/1948. I. M. N. Múzeum Tanácsának átirat kölcsönadott letétképeink revíziója tbn. II. M. Nemzeti Múzeum Tanácsa f. évi jún. 3-án ad 629/1947. sz. leiratával a Közgazdasági Egyetem, Zeneakadémia, Nemzeti Zenede, Orsz. Levéltár, Nemzeti Színházban eltűnt letétképeknek a leltárból való törléséhez hozzájárul. 1948. ápr. 19.

⁶¹ SzMI 186/1948. Nemzetvédelmi és Propaganda Minisztériumnak adott letétképeink revíziója tbn. 1948. ápr. 26.

⁶² SzMI 603/1949. H.-ból átirat a M. Nemzeti Múzeum Tanácsához, letétképek leltári törlése tbn. 1949. szept. 8., SzMI 695/1949. M. N. Múzeum Tan. 1361/1949. sz. hozzájárul a volt Nemzetvédelmi és Propaganda Minisztériumnak letétképpen kölcsönadott festmények leltári törléséhez. 1949. okt. 23.

⁶³ SzMI 295/1948. M. Nemzeti Múzeum Tanácsának átirat, a VKM úrhoz intézett felterjesztésünket, letét-anyagunk visszaszolgáltatása tbn, továbbítani kérjük. 1948. júl. 24., MNL

A Múzeum által kölcsönzött letétek vizsgálata 1948 végén fejeződött be. Pigler ekkor terjesztette elő Genthonnak a Régi Képtár háborús veszteségeiről szóló kimutatását. Az osztályvezető három csoportra osztotta a hiányzó festményeket (a határon túli letéteket nem számítva): „I. Olyan régi festmények, melyek a Régi Képtárnak 1934/36. évi felállításában ki voltak állítva, mint ilyenek 1944-ben feltehetőleg Nyugatra hurcoltattak, s onnan sem a szentgottvárdi, sem a müncheni szállítmánnyal nem tértek vissza, II. Olyan régi festmények, melyek a Régi Képtárnak 1934/36. évi rendezésekor nem kerültek kiállításra, hanem a tanulmányi gyűjteményben, illetve raktáron őriztettek, az ostrom idején a múzeum pincéjében voltak elhelyezve, ahol a jelek szerint megsemmisültek, III. Azok a régi festmények, melyeket a múzeum mint letéteket kikölcsönzött, melyek különböző középületekben pusztultak el, vagy külföldön elvesztek.”⁶⁴ A Modern Képtár külföldről visszakerült, illetve a Múzeum épületében maradt anyagának vizsgálata, majd 38 festmény leltárból való törlésének engedélyeztetése 1949 júniusának elején történt meg.⁶⁵

Az általános revízió során felmerült a szlovákiai és az erdélyi múzeumoknak kölcsönadott műtárgyak problémája. Genthon az ügyben 1948. október 27-én, a képek jegyzékével ellátott levélben fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez és a múzeumi tanácshoz. Az MNM egykori Országos Képtárától a kassai Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumhoz 13 (1879, 1881, 1902, 1914, 1940), a komáromi Jókai Közművelődési Egyesülethez 2 (1913), a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Múzeumhoz 46 (1902, 1912–1913, 1918), a marosvásárhelyi városi képtárhoz 75 (1913, 1915, 1918), a nagybányai múzeumhoz 5 (1904), a sepsiszentgyörgyihez 1 (1909), a nagyváradihoz ismét csak 1 (1897) letétkép került. A főigazgató arra kérte Ortutayt, hogy a külügyminiszter révén érdeklődjön a műtárgyakról az illetékes külföldi hatóságoknál. Kezdeményezte, hogy azok vetessenek fel jegyzőkönyveket, melyekre támaszkodva a veszteségeket a leltárkönyvekből törölhetnék. A VKM november 14-én írt válaszában a későbbi intézkedés lehetőségéről tájékoztatta Genthont, aki az így kialakult helyzetről december 29-én értesítette a múzeumi tanácsot: „Tekintettel arra, hogy ezen letétképek, pár kivételével 1879–1918 között kerültek jelenlegi őrzési helyükre, könnyen vitássá válhatnak (sic!) már a tulajdonjog kérdése is. Azon tisztelettel és javaslattal fordulok tehát a Nagytekintetű Tanácshoz, hogy a hosszas nemzetközi eljárások helyett a Tanács adja meg e képeink leltáraikból való törléséhez hozzájárulását. Meg kell jegyezmem, hogy a festmények, kivétel nélkül mind

OL K 726 700/1948. Szépművészeti Múzeum letétképpen kölcsönadott műtárgyainak jegyzékei. 1948. júl. 26.

⁶⁴ SzMI 521/1948. Hvtból kimutatás a Régi képtári anyag háborús veszteségeiről. 1948. dec. 30.

⁶⁵ SzMI 329/1949. a.) M. N. Múz. Tanácsának átirat, a modern külföldi képtár anyagának háborús veszteségeinek leltári törlése. b.) M. N. Múz. Tan. 834/1949. a modern külföldi képanyag háborús veszteségeinek leltári törlését engedélyezi. 1949. máj. 14., MNL OL K 726 834/1949. Modern külföldi képanyag háborús veszteségeinek leltári törlése. 1949. máj. 17.

másodrendű művészeti alkotások, amelyek Múzeumunkban kiállításra úgysem kerülnének. Rendkívül vitás az is, hogy a két háború pusztításai után megmaradt műtárgyainkat, román illetőleg szlovák hatóságok hajlandók lennének-e egyáltalában visszaszolgáltatni.”⁶⁶ Dobrovits 1949. február 25-én, a két nappal korábbi igazgatói és szaktanácsai ülés javaslatára a törlés engedélyezéséről értesítette a főigazgatót azzal a kitéttel, hogy a vonatkozó kartoték-cédulákat a Múzeum őrizze meg.⁶⁷ Genthon március 10-én további, letétként kölcsön adott képek törlését kérte: aradi közművelődési ház 59 (1913), tordai közművelődési ház 13 (1913), csáktornyai múzeum 1 (nincs adat), ős-csanádi plébánia-templom 1 (nincs adat), nagyszebeni Bruckenthal Múzeum 2 (1913), alsó-fehér vármegyei /Nagyenyed/ székház 1 (1911), besztercebányai múzeum 22 (1909), temesvári múzeum 23 (nincs adat). Az igazgatótanács március 16-án hozzájárult a képek leltárból való törléséhez.⁶⁸

A Múzeum főigazgatója 1949. március 31-én arra kérte dr. Kardos László tanácsost, hogy a kiállításokra történő kölcsönzések ezután meghatározott formában, a minisztériumi ügyosztályon keresztül történjenek. Továbbá, ha a kölcsönvett anyagot az eredeti helyéről máshová szállítják át, akkor erről mind az ügyosztályt, mind a Múzeumot értesítsék.⁶⁹ A kultuszminiszter a felterjesztést április 12-én kelt 216797/1949.VI/2. sz. leiratával elfogadta, majd a múzeumi tanács május 16-án általános érvénnyel a Múzeum minden kölcsönzési ügyére kiterjesztette.⁷⁰

Érdeklődés műtárgyak iránt

Közvetlenül a harcok elvonulta után számos problémával kellett szembenéznie a Múzeumnak. Kulturális intézményként köteles volt egyrészt az épületben felhalmozott, másrészt a főváros, illetve az ország területén elhagyott

⁶⁶ SzMI 406/1948. VKM-hez felterjesztés az erdélyi és szlovákiai letétképeink revíziója tbn. 1948. okt. 27., MNL OL K 726 977/1948. Szépművészeti Múzeum: Szlovákiai és erdélyi letétképek tbn. felterjesztés VKM-hez. 1948. okt. 29. Lásd *Murádin Jenő*: Állandósult ideiglenes veszteségek. Az Országos Képtár Gyűjteményéből vidékre kölcsönzött művek sorsa I–II. Múzeumcafé 7. (2013: 4. sz.) 29–32. és (2013: 5. sz.) 33–35.

⁶⁷ SzMI 406/1948. VKM-hez felterjesztés az erdélyi és szlovákiai letétképeink revíziója tbn. 1948. okt. 27.

⁶⁸ SzMI 165/1949. M. N. Múzeum Tanácsának átirat erdélyi és szlovákiai intézeteknek letétképpen kölcsönadott műtárgyaink törlése tbn. 1949. márc. 10.

⁶⁹ SzMI 216/1949. Kardos László min. tan-nak múzeumi műtárgyak kikölcsönzésének szabályozása. 1949. márc. 31., Kardosról lásd MMA 448–449.

⁷⁰ MNL OL K 726 666/1949. Múzeumi műtárgyak kikölcsönzésének szabályozása. 1949. ápr. 22., SzMI 305/1949. M. N. Múzeum Tanácsa (666/1949.) a Vkm 216797/1949.VI.2. sz. leiratát – múzeumi műtárgyak kikölcsönzésének szabályozása tbn. – tudomásulvétel végett megkülönböztetett kisebb jelentőségű egyes tárgy kikölcsönzését az intézmény vezetőjének tart fenn, bejelentési kötelezettség mellett. 1949. máj. 9.

művészeti értékek mentéséről és védelméről gondoskodni. Esetenként a Műkincs-kormánybiztosság által,⁷¹ zsidó tulajdonból lefoglalt műtárgyak felkutatásában is részt vettek szakemberei.⁷² Emellett számos műgyűjtő fordult a főigazgatóságához a szovjet hadsereg zsákmányszerzése ellen tiltakozva.⁷³ Sőt, alkalmanként közönséges rablások utáni nyomozásban is segítségét kérték.⁷⁴

A Műkincs-kormánybiztosság által beszállított anyag bútorait Csánky Felsőbalogra vitette.⁷⁵ A képek java külföldön volt, a szőnyegek és az ezüstök elvesztek, a könyvtárak nagy részben tönkrementek.⁷⁶ Oroszlán 1945. március 16-án fordult levélben az MNM elnökségéhez, a kormánybiztosság által beszállított és a Múzeum épületében fellelt műtárgyak további sorsával kapcsolatban. Rámutatott arra, hogy a helyzet konszolidálásával a tulajdonosok közül egyre többen keresik meg a főigazgatóságot értékeik – a németek által is elszállítottak – ügyében, amelyek legitimálása körülményes utánajárást és sok időt igényel. A kérdés megoldására a kormány által kiadott intézkedést javasolt.⁷⁷ A Múzeum május 22-én a tulajdonosok részére felhívást tett közzé a műtárgyak kiadásáról, aminek hatására többen jelentkeztek.⁷⁸ A kérésekkel és a

⁷¹ Kádár Gábor – Vági Zoltán: Művészet és népiartás. A Műkincskormánybiztosság működése és a magyar zsidó műtárgyak elrablása, külföldre hurcolása, 1944–1945. In: Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Brahm 80. születésnapjára. Szerk. Karsai László – Molnár Judit. Bp. 2002. 317–356., *Uők*: Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése. Bp. 2005. 228–229., 267–281., *Farkas K.*: Műtárgymozgások i. m. 78–104.

⁷² SzMI 111/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa beküldi dr. Szentneményi Béla szakértőnek a Hadimúzeum és Szépművészeti Múzeum menekített műkincsei és zsidó tulajdont képező tárgyak visszaszolgáltatása tbn. beadott előterjesztését. 1945. jún. 9., MNL OL K 726 251/1945. Dr. Szentneményi Béla szakértő tájékoztatása a Hadimúzeum, valamint a Szépművészeti Múzeum annakidején menekített műkincsei tbn. és zsidó tulajdont képező műtárgyak visszaszolgáltatása tbn. 1945. jún. 9., SzMI 191/1945. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa jegyzőkönyvi kivonatot küld a Hadimúzeumhoz került idegen tárgyak visszaszolgáltatása tbn. 1945. aug. 13.

⁷³ SzMI 25/1945. Nem iktatott iratok. Oroszlán Zoltán levele Bernáth Aurél festőművészhez, az orosz katonai hatóságok zsákmányszerzése elleni tiltakozás tbn. 1945. márc. 23.

⁷⁴ SzMI 142/1946. Pesti Izr. Hitközség Jogügyi osztálya az Országos Zsidó Múzeum helyiségéből ellopott Perlmutter stb. festmények esetleges fellelésével kapcsolatban támogatást kér. 1946. jún. 23.

⁷⁵ A külügyminisztérium 1947 júliusában a Felsőbalogra szállított zsidó eredetű értékek sora iránt szóbeli jegyzék formájában érdeklődött a csehszlovák kormánynál. SzMI 266/1947. Külügyminisztérium Littmann Sándorné Felsőbalogra szállított értékeinek sorsa tbn. 1947. júl. 25.

⁷⁶ SzMI 13/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum elnökéhez jelentés a múzeum jelenlegi állapotáról. 1945. febr. 27.

⁷⁷ SzMI 24/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Elnökségétől utasítást kérünk a zsidóügyi kormánybiztosság által beszállított képek, szobrok, könyvek stb. további őrzésére vonatkozólag. 1945. márc. 16., MNL OL K 726 29/1945. Szépművészeti Múzeum (Oroszlán Zoltán) a zsidók zár alá vett műtárgyai iránti tudakozódások ideiglenes elutasítását kéri. 1945. márc. 16.

⁷⁸ A felhívás szövege: „A zsidók zár alá vett műtárgyai kormánybiztossága által 1944 május–december havában az O. M. Szépművészeti Múzeumba beszállított képek, műtárgyak és könyvek igazolt tulajdonosai átvétel végett sürgősen jelentkezzenek a múzeum igazgató-

kiadásokkal előbb a főigazgatóság, majd a dr. Jeszenszky Sándor vezette Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások Ügyeinek Miniszteri Biztossága foglalkozott.⁷⁹ A főigazgató-helyettes az MNM május 23-án tartott értekezletén jelentette a Műkincs-kormánybiztosság által bekerült értékeknek a magukat igazolni tudó tulajdonosok részére történő visszaadását.⁸⁰ A Múzeum azokból a műtárgyakból, amelyeket a háború alatt ideiglenes letétként, bármikor visszavonhatóan és felelősség vállalása nélkül átvett, fellelésük után sorban kiadott tulajdonosainak. Egyes darabokra további letéti megállapodást kötött.

A megszálló németek bánásmódja a zsidó tulajdonú javakkal

Több tanúvallomás is beszámolt a műkincsek német alakulatok által történt eltulajdonításáról és elszállításáról. Dr. Szentneményi Béla honvédőrnagy, hadimúzeumi tisztviselő például 1945. június 9-én az MNM elnökségéhez intézett beadványában foglalta össze tapasztalatait arról az időszakról, amikor Csánky bevonta őt a Műkincs-kormánybiztosság munkájába: „A miniszter [Csatay Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszter – F. K.] és a múzeum is, csak esetenkénti s kizárólag a Hadimúzeumot érdeklő alkalmakra engedélyezte működésemet, melyben missziót véltem ellátni, mert a zsidó tulajdont képező műtárgyak elképesztő tömegének Magyarországról való kihurcolása már javában és arcátlanul folyt. Az én elgondolásom szerint is, nemes kötelesség lett volna ezeket a német szabadrablásra szánt és közprédára kitett műkincseket lehetőleg minél nagyobb számban a jogos tulajdonba való visszajuttatásig múzeumi megőrzésbe venni. [...] További feladatombként egy Dr. Pastinszky [Miklós kormánybiztos-helyettes, könyvszakértő – F. K.] nevű úrral báró Weiss Alfonz gellérthegyi villájában vettük számba a Szépművészeti Múzeum megőrzésére szánt műtárgyakat. [...] A tárgyak megtekintése közben a villában lakó német rendőrségi női alkalmazottak értesítették az SS parancsnokságot, ki (sic!) a helyszínen az összes műtárgyakat a német birodalom részére lefoglalta. Emellett a parancsnokló német SS őrnagy magatartása annyira erőszakos, nyegle és neveletlen volt, hogy azonnal sürgős intézkedéseket kértem a honvédelmi minisztériumtól az akkori miniszteri szárnysegéd Hátszegi-Hatz Ottó vezérkari ezredes útján, kit a dolog rendkívül érdekelt, mert mint mondotta, gyűjtötte a német túlkapások adatait. Én azonban

---

ságánál, XIV. Aréna út 41. Hétköznapokon de. 10–1 óra között.” – MNL OL XIX–I–12 3. d. 50/1945. A Szépművészeti Múzeum főig. átírata a Magyar Távirati Iroda főszerkesztőségének a zsidók zár alá vett műtárgyainak kiadása tbn. 1945. máj. 22.

⁷⁹ SzMI 84/1945. A zsidó műkincsekkel kapcsolatos reklamációk. 1945. máj. 30.

⁸⁰ SzMI 93/1945. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa jegyzőkönyvi kivonatot küld az elraktározott zsidó műkincsek visszaadása tbn. 1945. jún. 4., MNL OL K 726 29/1945. i. m.

már tisztán láttam, hogy legjobb akaratuk mellett is a további működés a németek végsőkéig hajtott erőszakoskodásai miatt nem járhat eredménnyel.”⁸¹

Dr. Horváth István, özvegy Vida Jenőné ügyvédje 1945. július 23-án Genthonnak írt levelében a következőkről számolt be: „Ügyfelemnek villája a XI. Bércz u. 15. sz. alatt volt; a földszintjén ügyfelem, az I. emeleten veje dr. PERÉNYI István [kiemelések az eredeti szövegben – F. K.] a Magyar Általános Hitelbank h. vezérigazgatója lakott. A német megszállást követően nyomban a fegyveres SS alakulat vette a villát birtokba és ettől kezdődően ezen villában székel ezen alakulat főparancsnoksága; itt volt WINCKELMANN SS vezérezredesnek, valamint ezen alakulat egyik parancsnokának SCHMIDT kapitánynak az irodája is. Amint az Államrendőrség főkapitányságának nyomozása megállapította, a villában lévő mindkét lakást a német parancsnokság teljesen kiürítette s az ingóságokat autókra rakatta s azokat előbb a Lovrana kávéházban lévő német raktárba szállította, majd onnan autókon Németországba.”⁸²

Schulhoff Lajos 1946. május 11-én a főigazgatóságnak és az Elhurcolt Javak Kormánybiztosságának⁸³ írt megkeresésében, az 1944. március 28-án történt letartóztatásáról és internálásáról tudósított. Ekkor dr. Wilhelm Höttl SS-tiszt és társai megszállták, majd kifosztották lakását (I. ker., Dísz tér 7.).⁸⁴

*Menteni a menthetőt*⁸⁵

Oroszlán 1945. március 28-án a Múzeum menekített műtárgyainak ügyében a következő sorokkal fordult az MNM elnökéhez: „AZ OROSZ FRONT [kiemelés

⁸¹ SzMI 111/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa beküldi dr. Szentneményi Béla szakértőnek a Hadimúzeum és Szépművészeti Múzeum menekített műkincsei és zsidó tulajdont képező tárgyak visszaszolgáltatása tbn. beadott előterjesztését. 1945. jún. 9., MNL OL K 726 251/1945. Dr. Szentneményi Béla szakértő tájékoztatása a Hadimúzeum, valamint a Szépművészeti Múzeum annakidején menekített műkincsei tbn. és zsidó tulajdont képező műtárgyak visszaszolgáltatása tbn. 1945. jún. 9.

⁸² SzMI 109/1945. Horváth István dr. ügyvéd /V. Juhász Andor u. 28./ Vida Jenő tulajdonát képező 4 db. Munkácsy-képnek átvétele tbn. 1945. jún. 14. A gyűjtemény sorsáról lásd *Dunai Andrea*: A Bérc utcai villa titkai. Vida Jenő műtárgyainak mozgalmas története. Műértő 19. (2016: 9. sz.) 12–13.

⁸³ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 8.790. M. E. sz. rendelete, a külföldre hurcolt magyar nemzeti vagyon kormánybiztosságának létesítéséről. Magyarországi Rendeletkötés Tára 79. (1945) 752.

⁸⁴ SzMI 95/1946. Schulhoff Lajos /Bpest IV. Váci-u. 22./ lakásából német S. S. tisztek által elhurcolt képek jegyzékét beküldi és támogatást kér a képek fellelésével kapcsolatban. 1946. máj. 11.

⁸⁵ Az egyes múzeumi és levéltári gyűjtemények háború alatti, de nem nyugatra szállított sorsáról lásd *Jánossy Dénes*: Budapest ostroma és az Országos Levéltár. Levéltári Közlemények 24. (1946) 1–11., *Balázs Péter*: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején. II. rész. Levéltári Szemle 38. (1988: 4. sz.) 44–47., *Voit Krisztina*: Magán- és közgyűjteményeink sorsa a II. világháborúban és az azt követő években 1944–1950. Magyar Könyvszemle 110. (1994) 269–280., megjelent még: Fejezetek a

az eredeti szövegben – F. K.] ugrásszerű előrehaladásával Pannonhalma immár hadszíntérré vált és lehet, hogy e sorok írásakor már a Szovjet (sic!) hadsereg kezébe is került. A múzeumnak és a magyar kultúrának fontos érdeke, hogy ott lévő műtárgyaink sorsáról minél előbb biztos képet kapjunk. Ezt pedig csak saját tapasztalásunkkal szerezhetjük meg. Ehhez képest, tisztelettel javaslom, méltóztassék a budapesti orosz városparancsnokság útján Malinovszky marsallnál lépéseket tételni az irányban, hogy a múzeum egy tisztviselője, egy restaurátora és egy altisztje sürgősen eljuthasson valamely orosz szállító eszköz igénybevételével Pannonhalmára és ott saját szemével győződhessék meg műtárgyaik ott létéről és állapotáról. Ezek a kiküldöttek a leggorombább sérülések rögtöni orvosolásához szükséges felszerelést is magukkal vinnék [...]”⁸⁶ A főigazgató-helyettes kérését a miniszterelnökség kiküldött tisztviselőjének 1945. április 10-én személyesen is előadta.⁸⁷ Az ügy fontosságára való tekintettel április 14-én közvetlenül a válás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult. Emellett levélben javasolta az előző főigazgató vagyontárgyainak zár alá vételét, amiből a menekített műtárgyak restaurálási költségét kívánta fedezni.⁸⁸ (A múzeumi tanács április 18-án tartott főigazgatói értekezletén a Csánky-vagyon lefoglalása kapcsán felmerült annak szüksége, hogy a Múzeum menekített műtárgyainak értékét meghatározzák.⁸⁹

---

közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Bp. 2005. 44–53., Fettich Nándor ostromnaplója. 1945. január 16. – február 19. Szerk. Bándi Gáborné – Szende Gábor. Debrecen 2000., *Bajzik Zsolt: A körmendi Batthyány kastély műkincseinek és levéltárának sorsa 1945 után*. In: A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden (2005). Szerk. Nagy Zoltán. Körmend-Szombathely 2006. 265–274., *Varga Éva: „Vérzivataros esztendő”*. A Somogyi Múzeum Egyesület válságos évtizede (1939–1949). In: Somogyi Múzeumok Közleményei 2008. Kaposvár 2008. 261–282., *Keresztes Csaba: Az Országos Levéltár Budapest ostromában és a levéltár helyreállítása*. Levéltári Közlemények 86. (2015) 87–104.

⁸⁶ SzMI 40/1945. Oroszlán Zoltán a Szépművészeti Múzeum elhurcolt műkincseinek mielőbbi felkutatása tbn. 1945. márc. 28., SzMI 59/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum megküldi az 1945 évi április hó 18-án tartott főigazgatói értekezlet két jegyzőkönyvi kivonatát. 1945. ápr. 23.

⁸⁷ SzMI 58/1945. A Miniszterelnökség kiküldött tisztviselőjének kérésére adott jelentés. 1945. ápr. 10.

⁸⁸ SzMI 46/1945. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez átirat dr. Csánky Dénes vagyonának lefoglalása tbn. 1945. ápr. 14., SzMI 59/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum megküldi az 1945. évi április hó 18-án tartott főigazgatói értekezlet két jegyzőkönyvi kivonatát. 1945. ápr. 23.

⁸⁹ Oroszlán ez irányú kérelmét a kultuszminiszter és az osztályfőnök felé 1945 augusztusában megismételte. A Közalapítványi Királyi Ügyigazgatóság a múzeumi tanácstól egyrészt Csánky-ingatlanairól, másrészt a Múzeum épületében hátrahagyott ingóságairól (melyeket a volt főigazgató befalaztatott), az 2490/1945. M. E. sz. rendelet és az Elhagyott Javak Kormánybiztosának 471/1945. sz. utasítása alapján kért jelentést. A kultuszminisztérium 1945-ben, majd 1947-ben fordult ez ügyben a kormánybiztossághoz. A Múzeum épületében fellelt berendezési tárgyakat később az Elhagyott Javak Felszámoló Ügyosztályának engedélyével használták. Lásd SzMI 98/1945., SzMI 121/1945., SzMI 133/1945., SzMI 337/1947., SzMI 295/1949., MNL OL K 726 257/1946.

Genthon és Oroszlán azt hozzávetőlegesen százmillió amerikai dollárban jelölte meg.⁹⁰)

A Magyar Kommunista Párt szentgotthárdi szervezete 1945. május 27-én írt levelében tájékoztatta az MNM főigazgatóságát a megőrzésükben lévő műkinccsekről, és kérte azok mielőbbi elszállítását.⁹¹ A vallás- és közoktatásügyi miniszter másnap a 6166/1945. eln. sz. rendeletével megbízta Oroszlánt, dr. Várady Irén egyetemi alkönyvtárost, aki a 4374/1945. eln. sz. rendelet alapján már egyébként is Szentgotthárdon tartózkodott, valamint Nemes József miniszteri osztályfőnököt a nyugat-magyarországi városokban fellelhető múzeumi értékek felkutatásával, majd Budapestre történő visszaszállításával.⁹² Magukkal vitték Varju Domokos restaurátort is. A május 31-től június 5-ig tartó útról a főigazgató-helyettes június 19-én küldte meg jelentését a kultuszminiszternek és a múzeumi tanácsnak. Ebben a pannonhalmi bencés főapátság perjelétől és rendtagjaitól, Vizkeleti János szombathelyi államrendőrségi detektívtól, a szentgotthárdi cisztercita apátság gondnokától és rendtagjaitól, valamint az egykori résztvevőktől (Kárpáti István múzeumi gépész és Csánky sofőrje, B. Papp Imre, Vercse Mihály, Giczei István, Lakatos András és Révész Gyula altisztek) származó értesülései alapján rekonstruálta a menekítés folyamatát, egészen az államhatárig.⁹³ Oroszlán ekkori közlése szerint Csánky sem a veszprémi, sem a pannonhalmi anyagról nem hagyott jegyzékeket hátra – később ezek előkerültek –, sőt a múzeumi leltári törzskönyveket is magával vitte. A kutatók a Pannonhalma, Győr, Celldömölk, Sárvár, Szombathely, Szentgotthárd, Körmend, Vasvár, Szombathely, Veszprém, Székesfehérvár, Budapest útvonalat járták be. Velük utazott Vargha László, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének (továbbiakban: KOF) előadója is,⁹⁴ akit a vidéki múzeumok és gyűjtemények helyzeté-

⁹⁰ SzMI 64/1945. Hivatalból. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Elnökségének Csánky Dénes által elszállított műkinccsek hozzávetőleges értékéről. 1945. máj. 3.

⁹¹ MNL OL K 726 245/1945. Magyar Kommunista Párt Szentgotthárdon megtalált Nemzeti Múzeum tulajdonát képező műkinccsek tbn. 1945. máj. 27.

⁹² SzMI 92/1945. Hivatalból. Jegyzőkönyv Dr. Csánky Dénes volt főigazgató által elhurcolt múzeumi műkinccsek sorsának megállapítása tbn. 1945. jún. 7. (Oroszlán megbízása. 1945. máj. 28.)

⁹³ Uo. (Oroszlán jelentése. 1945. jún. 19.) A menekítés állomásai az államhatárig a következők: 1. Az épületből a MNB veszprémi sziklapincéjébe, más nemzeti múzeumi értékekkel együtt. 2. Az épületből a pannonhalmi kolostorba. 3. A pannonhalmi kolostorból Győrön, Sopronon és Kőszegen át a szombathelyi ferences, majd a szentgotthárdi cisztercita kolostorba. Ugyanoda került a veszprémi anyag is. A csornai országút elején az egyik szállító autó felborult. Lásd még *Hahn S.: A Szent Korona* i. m. 144–147., *Farkas K.: Műtárgymozgások* i. m. 101–104., *Csuk Ferenc – Horváth Zsuzsanna: A Szépművészeti Múzeum műkinccsei Szentgotthárdon.* (https://issuu.com/csukferenc/docs/mukinccsek_szentgotthardon_csuk_2015, letöltés 2015. márc. 24.)

⁹⁴ Felállítás a 1934. évi VIII. tc. alapján történt. Lásd A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai I. i. m. 7–13. Az előzményekhez *Voit K.: Fejezetek* i. m. 9–43., *Sinkó Kata-lin: Nemzeti Képtár.* (Az MNG évkönyve 2008.) Bp. 2009. 42–46.

nek felmérésére rendelték ki.⁹⁵ Pannonhalmán a Múzeum festményeinek keretei mellett megtalálták a Magyar Nemzeti Színház múzeumának, könyvtárának és zenekarának, valamint a Magyar Királyi Operaház múzeumának anyagát is.⁹⁶ A Szentgotthárdon hátra maradt ládákat illetéktelenek megdézsmálták. Várady ezeket már korábban jegyzékbe vette, majd becsomagoltatta és útnak indította.⁹⁷ A helyi kommunista pártszervezet őrzésében további ládákat találtak, melyeket ugyancsak kifosztottak.⁹⁸ Ezek egy részét magukkal vitték, a többit pedig vizs- szaküldték Budapestre.⁹⁹ A feladott ládák június 6-án rendben megérkeztek a Múzeumba, tartalmukból augusztus 4-én az iparművészeti anyagot átadták a Történelmi Múzeumnak.¹⁰⁰

Kapossy János, a Magyar Királyi Országos Levéltár munkatársa 1945. június 16-án levélben kereste meg Oroszlánt. Ebben a főlevéltárnok a keszthelyi Festetics-kastély gyűjteménye után érdeklődött, mivel egy dr. Klempa Károly premontrei tanártól kapott értesítés alapján úgy tudta, hogy annak egy része ugyancsak Szentgotthárdra kerülhetett. A főigazgató-helyettes személyesen közölte vele, hogy a visszaérkezett anyagban nem találtak keszthelyi eredetűket. Kapossy leveléből a gyűjtemény további szomorú sorsa is kiderült: „Az oroszok a kastélyt teljesen feldúlták, nem maradt egyetlen ép bútordarab, segítettek nekik a keszthelyiek is. A könyvtár és a levéltár megmaradt de a katalógust szétszórták és azonkívül kapott a terem egy aknát is, minek következtében a »Heraldika« súlyosan megsérült. A magyar irodalmat a helybeliek dézsmálták

⁹⁵ *Balázs Péter*: A VKM „repülő bizottságának” szemleútja 1945 augusztusában a nyugat dunántúli könyvtári, levéltári és muzeális értékek háborús kárainak felmérésére és védelmének megszervezésére. Levéltári Szemle 41. (1991: 1. sz.) 59.

⁹⁶ SzMI 92/1945. Vargha jegyzéke. 1945. jún. 6.

⁹⁷ Uo. Várady jegyzőkönyve. 1945. máj. 22., Oroszlán jegyzőkönyve. 1945. jún. 3. Várady több képet tévesen a VKM-ba szállítottott, ezek kis késéssel a MNM-on keresztül érkeztek a Szépművészeti Múzeumba.

⁹⁸ Uo. Kimutatás a szentgotthárdi Kommunista Párt vezetőségétől átvett ládákról. 1945. jún. 3. Szentneményi is ír erről beadványában. SzMI 111/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa beküldi dr. Szentneményi Béla szakértőnek a Hadimúzeum és Szépművészeti Múzeum menekített műkincsei és zsidó tulajdont képező tárgyak visszaszolgáltatása tbn. beadott előterjesztését. 1945. jún. 9., MNL OL K 726 251/1945. Dr. Szentneményi Béla szakértő tájékoztatása a Hadimúzeum, valamint a Szépművészeti Múzeum annakidején menekített műkincsei tbn. és zsidó tulajdont képező műtárgyak visszaszolgáltatása tbn. 1945. jún. 9.

⁹⁹ SzMI 92/1945. Azon festmények jegyzékei, melyeket dr. Oroszlán Zoltán és Varju Domokos 1945. június 5-én a szentgotthárdi KMP helyiségéből személyautón a Múzeumba szállítottak. É. n.

¹⁰⁰ Uo. Jegyzőkönyv a Szombathelyről megérkezett múzeumi anyagról. 1945. jún. 6., Átvételi elismervények az Országos Magyar Történelmi Múzeumtól. 1945. aug. 4. Később, 1945. október 6-án a Királyi Várból Kőszegre menekített, majd visszaérkezett értéktárgyakat helyezték el ideiglenesen a Szépművészeti Múzeumban. Lásd MNL OL K 726 573/1945. VKM-től. Királyi Várból Kőszegre menekített értéktárgyak (80 kép, 3–4 láda szőnyeg) ideiglenes elhelyezése a Múzeumba. 1945. okt. 4.

meg.”¹⁰¹ Szerencsésebben járt a somlói kastélyba menekített magyar hadimúzeumi gyűjtemény. Egy terv szerint, a Szépművészeti Múzeum anyagát helyezték volna el ott. Szentneményi Béla elmondása alapján a zászlók, a képek, a fegyvergyűjtemény és a könyvek nagy része az ideiglenes áttelepítés folytán megmaradt. Itt is történtek fosztogatások a lakosság részéről, de „Hogy a múzeumi anyagot még fokozottabb károsodás nem érte az ottani orosz hatóságnak köszönhető, mert már az orosz bevonulást követő napokban intézkedés történt a múzeumi anyag fegyveres őrzésére. Az anyag fokozottabb védelme miatt az orosz katonai hatóságok 20 országos járművet és 3 tehergépkocsit megtöltő gyűjteményanyagot, közöttük a zászlókat és a fegyvereket Devecserre vitették s ott az Esterházy kastélyba helyezték megőrzésre azzal a szándékkal, hogy az illetékes magyar hatóságnak átadják. Ennek dacára a somlói kastélyban még jelentős mennyiségű gyűjtemény anyag maradt vissza. Ennek őrzéséről Doba község gondoskodik fegyveres rendőrök útján.”¹⁰²

Oroszlán 1945. július 9-én levélben számolt be a kultuszminiszternek arról, hogy dr. Balás Piry László volt múzeumi tisztviselő felesége (született dr. Bakay Margit) beküldte a férje által Pannonhalmán felvett jegyzéket az 1944-ben elszállított műtárgyakról.¹⁰³ A főigazgató-helyettes újabb felderítő út engedélyezését kérte, illetve azt, hogy Sopron, Kőszeg, Zirc, Győr és a környező falvak területén vonják be a helyi rendőrséget a további kutatásokba.¹⁰⁴ Velem kastélyát például a hírek szerint a nyilasok műkincslerakó helynek használták. Az VKM ezért feljelentést tett az ügyben, a budapesti rendőrkapitányság pedig kiküldött egy nyomozót az ügy kivizsgálására.¹⁰⁵ Szentgotthárdon még kerültek elő műtár-

¹⁰¹ SzMI 92/1945. Kapossy levele. 1945. jún. 16., Klempa Sándor Károly (1898–1985.) római katolikus püspök, író, tanár. 1948-ig a Keszthelyi Festetics Könyvtár és Levéltár igazgatója volt, megmentette a gyűjteményt a háború utáni fosztogatástól.

¹⁰² SzMI 111/1945. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa beküldi dr. Szentneményi Béla szakértőnek a Hadimúzeum és Szépművészeti Múzeum menekített műkincsei és zsidó tulajdont képező tárgyak visszaszolgáltatása tbn. beadott előterjesztését. 1945. jún. 9., MNL OL K 726 251/1945. Dr. Szentneményi Béla szakértő tájékoztatása a Hadimúzeum, valamint a Szépművészeti Múzeum annakidején menekített műkincsei tbn. és zsidó tulajdont képező műtárgyak visszaszolgáltatása tbn. 1945. jún. 9., *Farkas K.*: Műtárgymozgások i. m. 102., *Balázs P.*: A VKM „repülő bizottságának” i. m. 64.

¹⁰³ SzMI 141/1945. Dr. Oroszlán Zoltán újabb felterjesztése műkincseink felkutatása tbn. 1945. júl. 10. Genthon értesítette a magánszorgalomból készített leltár eljuttatását a MNM igazoló bizottságának. SzMI 128/1945. Dr. Balás Piry László családja (dr. Bakayné) átadja az általa készített Pannonhalmára elhurcolt képek listáját. 1945. júl. 6. A műtárgyjegyzék az SzMI-ban megtalálható. Balás Piryról lásd MMA 37–38.

¹⁰⁴ Egyes források szerint, a Szépművészeti Múzeum anyagának egy része a zirci apátság pincéjében volt befalazva. SzMI 275/1945. VKM a belügyminiszter 149894/IV.12.B.M. sz. átiratát a Zirci apátság pincéjében befalazott Szépművészeti múzeumi anyag tbn. 1945. okt. 12. Erről nem rendelkezünk további adatokkal.

¹⁰⁵ SzMI 92/1945. Oroszlán levele. 1945. júl. 16.

gyak mind magán-, mind köztulajdonból.¹⁰⁶ Genthon 1946. július 2-án Záhorszky Oszkár tanárt kérte fel a nyugat-magyarországi kutatás folytatására.¹⁰⁷

Nyomozás a Múzeumon belül is folyt. A főigazgató 1945. június 16-án bizalmas levélben kereste meg az Államrendőrség Budapesti Főkapitányságát, mivel közvetlenül az ostrom előtt egy magyar hadnagy német katonák társaságában engedély nélkül járt az épületben. Genthon az ügy sürgős kivizsgálását kérte.¹⁰⁸ November 13-án, majd december 10-én pedig a termék falairól lelopott burkolatok ügyében tett feljelentést.¹⁰⁹

A VKM újabb intézkedéseiről dr. Sebestyén Géza miniszteri osztálytanácsos 1945. augusztus 21-én levélben számolt be a belügyminiszternek és tájékoztatta a főigazgatót is arról, hogy a 4450/1945. M. E. sz. rendelettel¹¹⁰ szakértő tisztviselőket küldött a Nyugat-Dunántúlra.¹¹¹ Dr. Voit Pál és társai az ottani államrendőrség segítségével végigjárták Vas, Sopron, Moson és Győr megyéket. Voit és dr. Kozocsa Sándor jelentései alapján¹¹² Sebestyén a kutatás folytatá-

¹⁰⁶ Uo. Dr. Kováts Medárd szentgotthárdi orvos bejelentései. 1945. jún. 9. és aug. 21., SzMI 117/1945. Dr. Kováts Medárd főorvos (Szentgotthárd) egy múzeumi kép megtalálása tbn. 1945. jún. 21., SzMI 243/1945. VKM a szentgotthárdi iskolaszanatóriumban a Schiffer-féle gyűjteményből talált olasz festmény hazaszállítása ügyében. 1945. szept. 17. Lásd még *Balázs P.*: A VKM „repülő bizottságának” i. m. 63.

¹⁰⁷ SzMI 146/1946. Záhorszky Oszkár /:Sztgotthárd:/ megbízatása Nyugatmagyarországon valószínűleg eltűnt festmények felkutatása tbn. 1946. júl. 2., Záhorszky Oszkár tanár, a Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatója volt 1919 és 1923 között.

¹⁰⁸ SzMI 112/1945. Államrendőrséghez átirat a Szépművészeti Múzeumból német és magyar katonák által elvitt képek tbn. 1945. jún. 16.

¹⁰⁹ Az Államügyészség 1945. december 31-én, majd 1946. május 20-án megszüntette a nyomozást ismeretlen tettesre való hivatkozással. SzMI 305/1945. Budapest Főkapitányának átirat a Múzeumban felfedezett lopások tbn. 1945. nov. 15., SzMI 30/1946. Budapesti Államügyészség a Múzeumban történt lopások ügyében a nyomozást beszünteti, mert a tettes megállapítható nem volt. 1945. dec. 31.

¹¹⁰ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 4450. M. E. sz. rendelete, egyes magángyűjtemények anyagának védelméről. Magyarországi Rendeleték Tára 79. (1945) 552–553., Sebestyén Géza (1912–1976.) könyvtáros, bibliográfus, az OSZK főigazgató-helyettese. 1945–49 között az VKM Művelődéspolitikai, illetve Könyvtári Osztályát vezette.

¹¹¹ *Balázs P.*: A VKM „repülő bizottságának” i. m. A VKM 1945. augusztus 31-én az 41712/1945. sz. rendeletével Tolna, Baranya és Somogy megyék kulturális javainak mentését a Dunántúli Tudományos Egyesületre bízta. 1946 áprilisától Hadnagy Albert Tolna megyei főlevéltárnok irányította a tevékenységet. Lásd *Hadnagy Albert*: Tolna vármegye levéltárának pusztulása a II. világháború során. Gyűjtőúton Tolna vármegyében 1942–1950. Levéltári Szemle 13. (1963: 1–2. sz.) 117–131., 1945 októberében a 49879/1945. V.ü.o. sz. leiratóval Bihar megye kulturális javainak mentését dr. Járdányi Paulovics István egyetemi tanárra bízta. Lásd *Major Zoltán László*: Adatok a levéltári anyag pusztulásához Hajdú-Bihar megyében a második világháború alatt és az utána következő években. Levéltári Szemle 41. (1991: 2. sz.) 39–49. A Szabolcs megyei mentésről lásd *Hadházy Lajos*: Hogyan került haza Szabolcs megye „elmenekített” levéltári anyaga? Levéltári Szemle 15. (1965: 1–2. sz.) 150–155.

¹¹² MNL OL K 726 461/1945. Jelentés Vas, Sopron, Moson, Győr vármegyék területén, az odaszállított műgyűjtemények felkutatása stb. tbn. kiküldött ún. Repülő-Bizottságtól. 1945. aug. 12. Lásd még *Bognár Gábor*: Voit Pál 1945. augusztusi jelentése a nyugat-dunántúli

sát, illetve egyes személyek lenyomozását kérte a Budapesti Államrendőrség Főkapitánysága Politikai Osztályától és a Sopron megyei rendőrkapitánytól.¹¹³

Még évekkel ezután is bukkantak fel a Múzeum tulajdonából származó műtárgyak. Magánszemélyek például 1949-ben, 1957-ben, később 1970-ben bíráló céljából beadták Guardi velencei tájat ábrázoló képeit, melyek egy 4 darabból álló sorozat részeként a menekített anyagban szerepeltek. Az intézmény ügyükben ismeretlen tettes ellen feljelentést tett a rendőrségen.¹¹⁴ 1982-ben pedig a Bizományi Áruház Vállalat 59. képauciójában szerepelt Thomas Wyck: Itáliai kikötő című festménye. Beadóját az állam, a háború után magánkereskedőtől vásárolt műtárgy több évtizedes birtokban tartásáért és kezeléséért jóhiszemű szerzőként kárpótolta.¹¹⁵

*Szemben a szovjetekkel*¹¹⁶

Több neves műgyűjtő – Neményi Bertalan, báró Hatvany Ferenc, Wertheimer Adolf – fordult 1945 márciusában először személyesen, majd levélben a Múzeumhoz azzal, hogy a szovjet hadsereg a bankok trezorjaiból hadizsákmányként

---

műgyűjtemények állapotáról. Műemlékvédelmi Szemle. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Tájékoztatója 8. (1998: 1. sz.) 77–91., Voitról lásd MMA 944–945.

¹¹³ Török Károlyné a szentgotthárdi cisztercita rendház szakácsnője, fia Török Zoltán műszerész és dr. Ottó László miniszteri tanácsos elleni eljárásról lásd SzMI 210/1945. VKM Dunántúlra szállított műtárgyak felkutatása és Ottó László min. tanácsos felelősségrevonása tbn. 1945. aug. 21.

¹¹⁴ SzMI 674/1949. M. Államrendőrség feljelentés Guardi kép lopása ügyében. 1949. okt. 7. A Guardi-képek megtalálásáról lásd SzMI 863-01-131/1957., SzMI 863-09-19/1957., SzMI 863-16-3-5/1957., SzMI 863-15-6/1958., SzMI 927/1970.

¹¹⁵ A Wyck-kép megtalálásáról lásd SzMI 1244-7/1982., SzMI 114-7/1983.

¹¹⁶ A szovjet hadsereg második világháborús mükincs-zsákmányolásairól gazdag idegen nyelvű szakirodalom áll rendelkezésre, a legfontosabbak *Konstantin Akinscha – Grigori Koslow – Clemens Toussaint: Operation Beutekunst. Die Verlagerung deutscher Kulturgüter in die Sowjetunion nach 1945.* Nürnberg 1995., *László Mravik: The „Sacco di Budapest” and Depredation of Hungary 1938-1949.* Bp. 1998. A magyarországi szakirodalomból lásd *Mayer Rita: Az elhurcolástól az azonosításig: a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára egy részének a sorsa.* In: Jelentés–Report 2000. A Kulturális Igazgatóságnak Évkönyve 2000. Szerk. Marton Erzsébet. 90–106., *Varga Éva Mária: Restitúciós kutatások Moszkvában.* In: Uo. 107–125., *Simon Houpt: Eltűnt mükincsek múzeuma. A mükincsrablások történetéből.* Bp. 2006. 61–64. A háborús fosztogatásokról és pusztításokról lásd *Cecil D. Eby: Magyarország a háborúban. Civilek és katonák a második világháborúban.* Bp. 2003., *Inter Arma 1944–1945. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból. (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből II.)* Szerk. Mózesy Gergely. Székesfehérvár 2004., *Pergler Gyula: „Félelemmel és aggodalommal.”* Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri Egyházmegyéből 1945. Győr 2005., *Mózesy Gergely: Háborús iskolakárok a Székesfehérvári Egyházmegyében.* In: *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948. (A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2008.)* Szerk. Szabó Csaba – Szigeti László. Bp. 2008. 37–44., „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. Szerk. Balogh Béni. Bp. 2015.

számos műtárgyat lefoglalt és elszállított.¹¹⁷ Oroszlán segítségét kérték az ügyben, aki másokat – például Bernáth Aurélt – is bevont a visszaszerzési akcióba. A főigazgató-helyettes azt javasolta a festőművésznek, hogy tegyen hivatalos bejelentést eltűnt értékeiről, amellyel alátámasztva kérvényt indítanak a szovjet katonai hatóságoknak.¹¹⁸ Tápay-Szabó Gabriella, a Magyar Történeti Múzeum munkatársa március 16-án levélben tájékoztatta Oroszlánt arról, hogy Kárpáti Aurél író az esetekkel kapcsolatban érdeklődött Illés Bélánál. A szovjet hadseregben szolgálatot teljesítő őrnagy tanácsa szerint, a széfekből elvitt magángyűjtemények helye és esetleges visszaszerzése érdekében Süssmanovics alezredeshez kell fordulni a városparancsnokságon.¹¹⁹ A főigazgató-helyettes ennek megfelelően 26-án átíratot intézett a Vörös Hadsereg budapesti főparancsnokának: „Nevezett gyűjtők [...] azzal a kéréssel fordultak a Szépművészeti Múzeum igazgatóságához, hogy eszközöljük ki a Hadsereg Főparancsnokságának engedélyét arra, hogy azokat a ládákat, amelyek magyar festők műveiből álló gyűjteményeiket tartalmazzák, felkutathassák és tulajdonukba megkaphassák. A Szépművészeti Múzeum igazgatóságának kilátásba helyezték, hogy ez esetben gyűjteményeiknek az igazgatóság által kiválasztott darabjait a múzeumnak adják ajándék képpen (sic!). Ismeretes a lapok közleményeiből, hogy a magyar közgyűjtemények közül a legtöbbet éppen a Szépművészeti Múzeum károsodott a nyilasok aljassága miatt, akik képeink és szobraink legjavát vitték el igen gondatlan csomagolásban Németországba. Nagyon nagy hálára kötelezné a Szépművészeti Múzeumot ezen keresztül a Kultusz-kormányt és az egész Magyar nemzetet, a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága, ha fenti kérelmünket teljesítve lehetővé tenné számunkra annak lehetőségét, hogy e gyűjtők nagylelkű ajánlata alapján sokat vesztett gyűjteményeink némi rekompenzációjához juthatnánk. Éppen ezért kérjük a Főparancsnokság nyílt parancsát arra vonatkozólag, hogy tulajdonosaik ládáikat felkutathassák és műtárgyaikat visszakaphassák, amelyek magyar műtárgyak lévén, az orosz érdekek körén amugyis (sic!) kívül esnek.”¹²⁰ Oroszlán beadványát április 12-én továbbította az MNM

¹¹⁷ SzMI 31/1945. Dr. Neményi Bertalan, Bernáth Aurél, báró Hatvany Ferenc és Wertheimer Adolf átírnak magángyűjteményükben volt festményeik /melyek bank-páncélszobákban voltak letéve és onnan ismeretlen helyre szállítva/ visszaszerzése tbn. 1945. márc. 19. A gyűjteményekről lásd *Mravik László*: Báró Hatvany Ferenc műgyűjteményének története. In: A Hatvanyak emlékezete. (Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 18.) Hatvan 2003. 113–266., *Juhász Sándor*: Az eltűnt Csontváryk, Gulácsyk, Schiélék. Nyoma is alig maradt a Neményi-gyűjteménynek. MúzeumCafé 10. (2016: 3. sz.) 200–209.

¹¹⁸ SzMI 31/1945. Bernáth kérelme. 1945. márc. 23., SzMI 25/1945. Nem iktatott iratok. Oroszlán Zoltán levele Bernáth Aurél festőművészhez, az orosz katonai hatóságok zsákmányszerzése elleni tiltakozás tbn. 1945. márc. 23.

¹¹⁹ SzMI 31/1945. Tápay-Szabó Gabriella levele. 1945. márc. 16., Tápayról lásd MMA 874–875., Kárpáti Aurél (1884–1963) kritikus, író, költő.

¹²⁰ SzMI 34/1945. A Vöröshadsereg főparancsnokságához átírat dr. Neményi Bertalan, báró Hatvany Ferenc, Wertheimer Adolf és Bernáth Aurél képgyűjteményeinek kiadása tbn. 1945. márc. 26.

elnöki tanácsosának. Kérte Györkétől, annak Supka általi ellenjegyzését. A kísérlőlevél zárómondata előrevetítette a probléma nehézségét: „Egyelőre ennyi elég, a leckét feladtuk, rajtad áll a rejtvények megfejtése.”¹²¹ Genthon az ügyben július 6-án emlékeztetőt küldött Sebestyénnek.¹²²

Dr. Oltványi Imre pénzügyminiszter 1945. augusztus 3-án levelében a közvetkezőkről értesítette Genthont: „Kedves Pistám, – beszéltem Vörös [János – F. K.] honvédelmi miniszter úrral a napokban és tegnap telefonon közölte velem, hogy a Ferenc József kaszárnnyában [A kérelmek alapján ide történtek beszállítások. – F. K.] semmiféle ládát nem találtak s így sajnos a kósza jó hírnek úgy látszik nem volt alapja.”¹²³

Szerencsés kivételt jelentett, amikor a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank 1948. szeptember 17-én átadott a köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások miniszteri biztosának 14 képet, amelyeket a pincéjében egy jeltelen és felbontott ládában találtak. Jeszenszky Sándor megállapította, hogy azok báró Hatvany Ferenc tulajdonai. A báró a megkerült műtárgyakból négyet (az általa festett két tájképet és egy csendéletet, illetve Pállik Béla: Női arcképet) a Múzeumnak adományozott.¹²⁴

Bérelt széf tulajdonos nélkül

A Magyar Általános Hitelbank 1946. február 15-én értesítést küldött a Múzeumnak a „Kormánybiztosság a zsidók zár alá vett ezüsttárgyainak számbavételére és megőrzésére” cím feltüntetésével. 1945 februárjában ugyanis a bank központjában megjelent egy orosz tiszti bizottság, amely erővel felnyitotta a széfeket. Tartalmukat részben elszállította, részben pedig egy helyre ömlesztette. A visszahagyott anyagokban talált, a háborús viszonyok következtében tulajdonosuktól elkerült értékekre az Elhagyott Javak Kormánybiztossága¹²⁵

¹²¹ SzMI 49/1945. Hivatalból. dr. Györke József elnöki tanácsoshoz levél, a bankok trezorjairól elvitt képek és több más tbn. 1945. ápr. 12.

¹²² SzMI 127/1945. Hatvany Ferenc báró, Wertheimer Adolf, Neményi Bertalan és Bernáth Aurél műtárgyainak sorsáról. Pro Memoria. 1945. júl. 6.

¹²³ SzMI 176/1945. Dr. Oltványi Imre pénzügyminiszter úr átirata, az elhurcolt műtárgyaink felkutatása tbn. 1945. aug. 3., Oltványiról lásd MMA 663.

¹²⁴ SzMI 373/1948. Köz- és Magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások min. biztosa – dr. Jeszenszky Sándor min. biztos Hatvany Ferenc festőművész levélbeli rendelkezése alapján négy db. képét a Múzeumnak adományozza. 1948. okt. 5.

¹²⁵ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 727. M. E. sz. rendelete, „az elhagyott javak kormánybiztossága” felállításáról. Magyarországi Rendeleték Tára 79. (1945) 54., Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 10.490. M. E. sz. rendelete, az elhagyott javak kormánybiztosáról és a kormánybiztosság elnöki tanácsáról. Magyarországi Rendeleték Tára 79. (1945) 927–934. Működéséről lásd *Kardos Kálmán*: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (1945–1949). Levéltári Híradó 10. (1960: 2. sz.) 53–64., *Kálicza Rezső*: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Tolna megyei megbízottja iratainak (1945–1948.) rendezése. Levéltári

(továbbiakban: EJK) felhívása alapján az 2490/1945. M. E. sz.¹²⁶ és az 10490/1945. M. E. sz.¹²⁷ rendeletek vonatkoztak. Azokat egyidejű bejelentés mellett, az „Elhagyott javak kormánybiztosságának előzetes hozzájárulásához kötött” alcím letétébe helyezték. Felőlük kizárólag a kormánybiztosság beleegyezésével lehetett rendelkezni. A bank ennek megfelelően kért intézkedést az ügyfeleitől. Az értesítést valamennyi széfet bérlő magán- és jogi személy címére megküldték. Genthon 25-én írt válaszlevelében nyomatékosan kijelentette, hogy a Múzeumnak nem volt bérelt széfje a bankban és nem jogutódja a kormánybiztosságnak, tehát az ügyben intézkedési jogosultsága nincsen. A bank március 4-én írt újabb megkeresésében előző levele másolatának megküldését kérte a Múzeumtól, mivel az ügy vizsgálatához szükséges korábbi felszólításuk időközben elkallódott.¹²⁸

*Műtárgyak szakvéleményezése, illetve bírálati és kiviteli eljárása*¹²⁹

A Múzeum főigazgatósága 1945. szeptember 30-án „tekintettel a változott viszonyokra, s a közönség védelme és irányítása érdekében” visszaállította az évekkel előtte abbahagyott, a magántulajdonú műtárgyaknak az intézmény szaktisztviselőiből alakított bizottság általi véleményezését. A titkárság a szemlézett műtárgyról pontos nyilvántartást vezetett. A tulajdonosnak a szóbeli szakvéleményért, amelynek nem volt hivatalos jellege, megszabott díjat kellett fizetnie. A Múzeum az átvett műtárgyakért semminemű felelősséget nem

---

Szemle 28. (1978: 1. sz.) 31–33., *Kisfaludy Katalin*: Vagyonnyilvántartások a pénzügyigazgatási fondokban. Levéltári Szemle 42. (1992: 3. sz.) 48–51., *Cseh Gergő Bendegúz*: Az Országos Zsidó Helyreállítási Alap létrehozásának körülményei és működése (1947–1989). Levéltári Közlemények 65. (1994) 119–127., *Szendiné Orvos Erzsébet*: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága iratai a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXII. Debrecen 1995. 213–233.

¹²⁶ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 2.490. M. E. sz. rendelete, az elhagyott javak bejelentéséről. Magyarországi Rendeletek Tára 79. (1945) 151–153., Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 3940. M. E. sz. rendelete, az elhagyott javak bejelentéséről szóló 2490/1945. M. E. sz. rendelettel szabályozott bejelentések határidejének meghosszabbításáról. Magyarországi Rendeletek Tára 79. (1945) 228., Az elhagyott javak kormánybiztosának 1945. évi 1962. E. J. K. sz. rendelete, a 2490/1945. M. E. sz. rendelettel szabályozott bejelentések határidejének meghosszabbításáról. Magyarországi Rendeletek Tára 79. (1945) 543.

¹²⁷ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 10.490. M. E. sz. rendelete, az elhagyott javak kormánybiztosáról és a kormánybiztosság elnöki tanácsáról. Magyarországi Rendeletek Tára 79. (1945) 927–934.

¹²⁸ SzMI 31/1946. I. Magyar Általános Hitelbank a Kormánybiztosság által bérelt 1323 sz. safe-rekesz tbn. II. M. Ált. Hitelbank /Bpest 507/31/1946. sz. átirata a safe-rekesz ügyében. 1946. febr. 15. A szövegből nem derül ki, hogy melyik kormánybiztosságnak. A Múkincs-kormánybiztosság nevére nyitott széfről lásd *Farkas K.*: Műtárgymozgások i. m. 93–94.

¹²⁹ A műtárgykivitel előzményéről lásd *Farkas K.*: Műtárgymozgások i. m. 62–64., 97–98.

vállalt, ha azokért a tulajdonosuk meghatározott időn belül nem jelentkezett, joga volt azokat elárvereztetni és a befolyt összeg fölött szabadon rendelkezni.¹³⁰

A kiviteli célból bemutatott műtárgyak szakvéleményezése a háború után folytatódott. Genthon 1946. május 23-án rendelkezett az intézmény bírálati és a kiviteli eljárásáról. Szigorúan behatárolta az egyes tisztviselők jogosultságait, többek között az engedélyek aláírása és a múzeumi pecsét használata kapcsán.¹³¹

Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter 1947. február 21-én 7338/II/1947. számon átíratot intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melynek tárgya a Szépművészeti Múzeum szakértői véleményezési gyakorlata volt a festmények kivitele kapcsán. Ebben közölte a tárcaközi külkereskedelmi értekezlet azon megállapítását, amely szerint a kivitelre kerülő műtárgyak értékét a Múzeum túlságosan alacsonyan határozza meg. Rónai az egyes hatóságok tájékoztatásai alapján arra a következtetésre jutott, hogy egyes magánszemélyek és vállalatok a valóságnak nem megfelelő ár-, illetve értékmegjelöléssel az itthon becsülnél nagyobb értékeket akarnak kivinni az országból. A nemzeti vagyon egy részét ezzel – meg nem engedett módon – külföldre menekítve súlyos kárt okoznak az országnak. A tárcája felügyelete alá tartozó külkereskedelmi igazgatóság a kivitt értékek ellenőrzésére fokozottan ügyelt. A miniszter kérte, hogy a kivitelre kerülő műtárgyak értékét szigorúban ellenőrizték. A kultuszminisztérium márciusban megküldte a leíratot Genthonnak. A főigazgató válaszlevelében határozottan kijelentette, hogy intézménye az ügyben mindenkor a legszigorúbb gondossággal járt el. Ugyanakkor megjegyezte, hogy „Kétségtelen azonban, hogy az ármegállapításoknál a reális helyzetet kell tekintetbe venni s az értékelésnél a jelenlegi, ismert okokból alacsony árakhoz kell alkalmazkodni.”¹³²

Dobrovits 1947. március 11-én tájékoztatta Genthont az MNM igazgatótanácsának a múzeumi munkafegyelem és etika megszilárdítása, továbbá ellenőrzése tárgyában kiadott határozatáról. Ennek II. fejezete 10 paragrafusban szabályozta az MNM személyzetének magatartását a mellékfoglalkozást (bejelentés mellett a tanács jóváhagyásával), a saját intézetük gyűjtési körébe tartozó tárgyakkal való kereskedést (tiltotta), a műtárgyak árverésével kapcsolatos munkát (bejelentés mellett a tanács jóváhagyásával), a magántulajdonú tárgyak tudományos feldolgozását (bejelentés mellett a tanács jóváhagyásával), a magántulajdonú tárgyak szakvéleményezését (nem változtatott), az állami árverési intézményeknél való becslést (bejelentés mellett a tanács jóváhagyásával),

¹³⁰ SzMI sz. n. Ideiglenes szabályzat műtárgyaknak az O. M. Szépművészeti Múzeumban való szakvéleményezéséről. 1945. szept. 30.

¹³¹ SzMI 118/1946. Hivatalból. Körözüvény a bírálati és kiviteli eljárással kapcsolatban követhető eljárás tbn. 1946. máj. 23.

¹³² SzMI 93/1947. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa a VKM 40232/1947.VI. sz. leiratát, az O. M. Sz. Múzeum szakértői véleménye festmények kivitelével kapcsolatban – megküldi. 1947. márc. 21.

a magántulajdonú tárgyak adásvételében való közreműködést (tiltotta), a magánfelek részére végzett kutatást (bejelentés mellett a saját intézete jóváhagyásával) és a saját részre való gyűjtést (a gyűjteménye körébe vágó tárgyaknak tiltotta) illetően.¹³³

Genthon 1948. február 18-án értesítette a budapesti pénzügyigazgatóságot, az MNB-t, a Fővármivaltalt és vidéki kirendeltségeit (Harkakópháza osztrák-, Panhagen osztrák-, Szombathely belterület-, Sopron osztrák-, Szob cseh-szlovák-határjelzés), hogy a Múzeum által kiadott kiviteli engedélyek során a műtárgyakat pecséttel látják el. Az MNB február 25-én írt válaszlevelében rámutatott arra, hogy a kivitt festményeket külföldön sok esetben a magyar hivatalos becsérték többszöröséért értékesítik. Kérte a főigazgatót ezért, hogy a kivitelre kerülő műtárgyak múzeumi értékelésénél az alacsony belföldi árak helyett a külföldön elérhető magasabb árakat vegyék figyelembe.¹³⁴

Az egyes állami szervek külön ellenőrzéseket is kértek. A VKM 1949. április 20-án továbbította a Múzeumnak a pénzügyminiszter 2106/1949.P.M.Eln. Gazd. sz. átiratát. Kanyó Ferenc miniszteri osztálytanácsos ebben a székesfővárosi pénzügyigazgatóság árverési csarnokában tárolt műtárgyak szakértői vizsgálatát kérte. Ezt azzal indokolta, hogy „A festmények ugyanis egyrészt olyan alacsonyan vannak értékelve, hogy azoknak ennek az értéknek a figyelembevételével való elárverezése a kincstár (sic!) és az adózókra tetemes anyagi veszteséggel járna, másrészt esetleg akadhat közöttük olyan is, amelyik művészettörténeti vagy egyéb okból nemzeti műkincsnek tekintendő és múzeumban van a helye.”¹³⁵ Genthon válaszlevelében jelezte, hogy a Múzeum a fennálló szabályok értelmében csak szakbizottsági vizsgálat útján adhat értékbecslést. Javasolta azonban a műtárgyak szemlére történő beszállítást.¹³⁶

A pénzügyminisztériumban 1949. június 23-án a rendőrhatalóságok kezdeményezésére értekezletet tartottak a kivándorlók kiviteli ügyeivel kapcsolatos eljárások szabályozásáról. Jelen voltak a rendőrség, a pénzügyminisztérium, a vámhatóság, az Árverési Csarnok, a Nemesfém és Drágakő Csarnok, a MASPED (Magyar Általános Szállítmányozási Rt.), az Állami Ellenőrzési Központ¹³⁷ és az

¹³³ SzMI 80/1947. M. N. M. Tanácsa a múzeumi munkafegyelem és múzeumi etika megszilárdítása és ellenőrzése tbn. hozott rendelkezését beküldi. 1947. márc. 11.

¹³⁴ SzMI 79/1948. Hivatalból kiviteli engedélyek során engedélyezett festmények, szobrok stb. pecséttel való ellátása tbn. 1948. febr. 19.

¹³⁵ MNL OL K 726 612/1949. Értékes festmények szakértői megvizsgálása. 1949. ápr. 14., SzMI 262/1949. M. N. Múzeum Tanácsa átírata festmények szakértői megvizsgálása tbn. (Pénzügyminiszternek 2106/1949. P. M. Eln. sz. alatt a Vkm-hez intézett átírata). 1949. ápr. 23.

¹³⁶ Uo. Genthon válaszlevele. 1949. ápr. 22.

¹³⁷ Az Állami Ellenőrzési Központ felállítása az 4870/1948. Korm. sz. [Magyar Közlöny 4. (1948: 96. sz.) 919.] és az 7660/1948. Korm. sz. [Magyar Közlöny 4. (1948: 160. sz.) 1604–1606.] rendeletek alapján történt. Működéséről lásd *E. Jenes Margit*: A Központi Állami Ellenőrzés szervezete és forrásanyagának ismertetése (1948–1956.). In: Új Magyar Központi Levéltár Közleményei I. Szerk. Káposztás István. Bp. 1982. 141–154.

Iparművészeti Múzeum kiküldöttei. Ekkor megállapodás jött létre utóbbi feladatairól a további eljárások során. Dr. Bereznay Frigyes főigazgató-helyettes megküldte erről készült feljegyzését május 28-án a múzeumi tanács, majd július elsején a Szépművészeti Múzeum részére: „Javaslatom az volt, hogy a Múzeumot kapcsolják ki teljesen a kiviteli véleményezés és értékelés feladatából. Ezt azonban érthető okokból nem fogadták el, mert nem volt egyetlen hatóság sem, amely az ezzel járó felelősséget vállalta volna. Megállapodásunkat, amely a további eljárás formáit is szabályozza az alábbiakban részletezem. 1. Iparművészeti tárgyak külföldi eredetének igazolása és véleményezése nem a Múzeum feladata. Ezzel kizárólag a vámhatóságok foglalkoznak. 2. A Múzeum megtekint minden bútort. Azonban csak az antik bútorokat véleményezi és értékeli. Viszont a kicserélés meggátlására és a vámeljárási biztonság fokozására hivatalos pecsétjével ellát minden fajta bútort. 3. A Múzeum megtekint minden ezüstöt, nemesfémeket, kerámiát és szőnyeget. Véleményez és értékeli minden szőnyeget, minden kerámiai dísz tárgyat és minden antik ezüstöt. Egyéb kerámiai tárgyak közül véleményez és értékeli azokat, amelyek iparművészeti beccsel bírnak. 4. A [kiviteli – F. K.] tárcaközi bizottság, valamint az értekezlet lényegesnek tartotta, hogy a Múzeum az eddig alkalmazott »Kiviteli bizonylat« című nyomtatvány űrlap helyett »Kiviteli értékbecslési bizonylat« címet használjon. A nyomtatvány egyéb vonatkozásban megfelel. 5. A Múzeum bizonylatában azokat a tárgyakat is értékeli, amelyeket nem véleményez kivitelre engedélyezhetőnek. 6. A bizottság a Múzeum által eddig követett értékelési és becslési szempontokat elfogadta és helyeselte.”¹³⁸ Ezen irányelvek megfelelő módosításokkal egyaránt érvényesek voltak a Szépművészeti Múzeumra, illetve más érintett intézményekre.¹³⁹

Az MNM elnöki tanácsosa 1949. augusztus 18-án továbbította a Múzeum vezetőségének a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1621-7/1949.V.2. sz. rendeletét a műtárgyak becslési és kiviteli illetékének szabályozásáról. Ebben előírta az eljárás során befolyt összegek (a gyakorlatnak megfelelően a műtárgyérték 2, illetve gyorsbírálat esetén 3 százaléka) részletes nyugtával történő utalását az MNM Gazdasági Hivatalának.¹⁴⁰ A Múzeum a továbbiakban ennek megfelelően járt el. A műtárgyak kivitele ügyében szeptember 26-án értekezletet tartottak, melyen Oltványi már, mint elnök (MNM), dr. Varjas Béla főigazgató (OSZK), dr. Vayer Lajos főigazgató-helyettes (Szépművészeti Múzeum), Mihalik Sándor főigazgató-helyettes (Történeti Múzeum), dr. Csipka László miniszteri tanácsos, igazgató (MNM Gazdasági Hivatala) és Dobrovits elnöki tanácsos (MNM) vettek

¹³⁸ MNL OL K 726 1077/1949. Kivándorlók kiviteli ügyeivel kapcsolatos eljárások szabályozása tbn. tárcaközi bizottsági ülés 1949. jún. 23-án. 1949. júl. 2., SzMI 456/1949. Iparművészeti Múzeum 1/1949/5. kivándorló ingóságok ellenőrzésével kapcsolatos értekezletről felvett feljegyzéseket megküldi. 1949. júl. 4., SzMI 504/1949. M. Nemzeti Múzeum Tanácsa 1077/1949. sz. átiratában Kivándorlók kiviteli ügyeinek szabályozása tbn. utasításokat küld. 1949. júl. 22.

¹³⁹ SzMI 504/1949. uo.

¹⁴⁰ MNL OL K 726 1077/1949. uo. VKM 1621-7/1949.V.2. sz. rendelete. 1949. aug. 15.

részt. Az ülésező bizottság javaslatot dolgozott ki a műtárgyak kiviteléről, melyet Dobrovits október 1-jén terjesztett fel Ortutay miniszternek. A javaslat első pontjában meghatározták és elkülönítették az egyes intézményekhez tartozó műtárgyak körét, a másodikban szabályozták a műtárgykiviteli eljárás folyamatát (bevezették a kiviteli értékbecslési bizonylatot) és a harmadikban megállapították annak összegét. (Szakértői díj és kezelési költség: 100 forintértéig 5, 100–500 forintértéig 10 forint, 500 forinton felül a műtárgyérték 2 százaléka, esetenként kiszállási díj: megkezdett óránként 60 forint.) A rendelkezés minden addigi szabályozást hatályon kívül helyezett. A végrehajtásról a VKM és a múzeumi tanács intézkedett. Az értékelés irányelveit (például a hazai, vagy külföldi árérték figyelembevétele) a tanács által időnként összehívott bizottság állapította meg.¹⁴¹ Ekkor még a nyilvántartásba vett és nem vett műtárgyak közötti megkülönböztetést, bár az 1929. évi XI. tc. említi, feleslegesnek tartották.¹⁴² A Kőszeghy-féle kimutatáson kívül, amely élő művészekre nem vonatkozott, ilyen nem készült.¹⁴³

*Adalék a Voit-ügyhöz*¹⁴⁴

Oltványi Imre, az MNM elnökeként 1949. július elsején jelentette Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy a rendőrség őrizetbe vette dr. Voit Pál múzeumi őrt és dr. Csernyánszky Mária osztályvezetőt az Iparművészeti Múzeumtól. Az ügygel kapcsolatban kihallgatták Genthont, Mihalikot, Csányi Károly nyugalmazott műegytemi tanárt és Nagy Istvánt, az MNM Gazdasági Hivatalának igazgatóhelyettesét. Őket az Iparművészeti Múzeum kiviteli ügyeinek állítólagos szabálytalanságairól, valamint a múzeumok műtárgykiviteli gyakorlatáról kérdezték. A hatóság elsősorban a szakértői díjak felosztását kívánta tisztázni. Oltványi jelentésében az ügy elbírálásához kivonatossan összefoglalta

¹⁴¹ SzMI 569/1949. a.) M. N. Múzeum Tan. (1077/1949.) a Vkm 1621-7/1949.V.2. sz. rendeletét, műtárgyak becslési és kiviteli illetékének szabályozása tbn., tudomásulvétel és intézkedés céljából, másolatban megküldi. b.) Dr. Csipka László min. tan. átirata fenti tbn. 1949. aug. 22., MNL OL K 726 1441/1949. Kiviteli ügyben 1949. szept. 26-án tartott főigazgatói értekezletről feljegyzés. 1949. szept. 28., Vayerről lásd MMA 932–933., Mihalikról uo. 608–609.

¹⁴² SzMI 569/1949. uo., MNL OL K 726 1441/1949. uo., A korábbi szabályozásról lásd Magyar törvénytár: 1929. évi törvénycikkek. Bp. 1930. 107–126., *N. n.*: A magyarországi múkin-csek leltározása. Budapesti Hírlap, 1931. július 23. 12.

¹⁴³ *Horváth Hilda*: Kőszeghy Elemér: Ingó műemlékek jegyzéke. Műemlékvédelmi Szemle. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Tájékoztatója 8. (1998: 1. sz.) 69–75., „Ingó műemlékek leltára” dr. Kőszeghy Elemér gyűjtése alapján. Digitalizált műtárgy-felmérőlap nyilván-tartás az Iparművészeti Múzeum adattárában. Iparművészeti Múzeum, 2009. (DVD-ROM)

¹⁴⁴ Lásd *Sümegei György*: Az Esterházy-kincsek és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága, 1949. Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata 3. (2009: 3. sz.) http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2009_3_sumegi.pdf, le-töltés 2015. márc. 24.

a kapcsolódó múzeumi törvény és egyéb rendeletek vonatkozó paragrafusait.¹⁴⁵ Jelezte az idevágó minisztériumi utasításokat és iratmásolatokat is csatolt. Rámutatott arra, hogy a múzeumi tanács nem foglalkozott kiviteli ügyekkel, ezt a jogát a felügyelete alá tartozó intézményekre bízta. Véleménye szerint a mellékletek cáfolták a sikkasztásra, majd csalásra vonatkozó rendőrségi gyanút. Kérte az eljárás mielőbbi megszüntetését, valamint további utasítást a kiviteli eljárásokhoz.¹⁴⁶ Voitot négyhónapnyi vizsgálati fogság után felmentették, majd november elsején szabadlábra helyezték. Az ügy következtében azonban megbélyegzetté vált, állását elvesztette és 1954-ig alkalmi munkákból kellett megélnie.¹⁴⁷

(Folytatjuk)

ART OBJECTS ON THE MOVE.
THE HUNGARIAN MUSEUM OF FINE ARTS AFTER WORLD WAR II

by *Farkas Kornél*
Summary

The author has investigated the provenance of various pieces of art in the Hungarian Museum of Fine Arts since 2005. The movements of art objects belonging to national and private collections could not be reconstructed without a profound knowledge of the Museum's history and of the various measures that were taken in the period under scrutiny. The result of such research work was the study entitled „Art Objects on the Move, 1938-1945”, which appeared in 2009 in the same review. Research was then extended to the postwar years, and the author, based on the documentation in the archives of the Museum of Fine Arts and of the Hungarian National Archives, continued to explore the whole spectrum of events between 1945 and 1949. The paper offers insight into the competences of the Museum, its postwar reconstruction and the rescue of its collections, the restitutional procedures, and the impacts of nationalisation. The chief aim of the paper (which is published in two parts) is to clarify unknown or mistaken points in the period examined, to facilitate further research, and to commemorate the achievements of various persons.

¹⁴⁵ 1929. évi XI. tc. III. fejt. 24. §. In: Magyar törvénytar: 1929. évi törvénycikkek. i. m. 107–126., A 52800/1923. V. K. M. sz. rendelet 9-11. §. és a 9300/1935. V. K. M. sz. rendelet 20. §. In: Magyarországi rendeletek gyűjteménye 1919–1939. XVIII. Bp. 1942. 93–96., 513–527.

¹⁴⁶ SzMI 509/1949. M. Nemzeti Múzeum Tanácsa 1072/1949. sz. átiratában jelentést küld az Iparművészeti Múzeum egyes tisztviselői ellen folytatott rendőrségi vizsgálat, valamint a kiviteli eljárás tbn. 1949. júl. 22., MNL OL K 726 1072/1949. Iparműv. Múzeum tisztviselői ellen elrendelt vizsgálat. 1949. szept. 7.

¹⁴⁷ *Sümegi Gy.*: Az Esterházy-kincsek i. m. Az ügyből kifolyólag Mohácsi Gyula rendőrnyomozó hadnagy kikérte, és 1949. augusztus 16-án megkapta a Szépművészeti Múzeum bírálati és kiviteli becslési könyveit, melyeket 26-án küldött vissza. SzMI 581/1949. Rendőrkapitányság, Mohácsi Gyula nyomozó hadnagytól, a Múzeum bírálati és kiviteli becslési könyveit (3 db.) visszakérjük. 1949. aug. 25.

